

Konsultacije sa lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Žepče, BiH
28. april 2010.

PROGRAM

11:00 -11: 20

Otvaranje skupa

Borka Rudić, Generalna tajnica BH novinari , Sarajevo, BiH
Muhamed Jusupović, pPredstavnik Općine Žepče, BiH
Zdenko Šupuković, predsjednik Hrvatske udruge logoraša, Žepče, BiH

11: 20 – 12:30

Potrebe i očekivanja lokalne zajednice u odnosu na prošlost

Moderatorica: Borka Rudić

12:00 – 13:00

Zašto REKOM?

Sudbin Musić, član Koalicije za REKOM

Dosadašnji tok konsultativnog procesa o modelu REKOM

Borka Rudić, BH novinari

Dokumentarni film – iskustva drugih: Komisija za Maroko

13:00 – 14:00

Pauza za ručak

14:00 – 17:00

Diskusija o modelu REKOM: prijedlozi i

Moderatorica: Borka Rudić

Mandat komisije
Kriteriji za izbor i način izbora članova komisije
Struktura komisije
Javno slušanje žrtava

Transkript audio zapisa

Ja sam **Zdenko Šupuković**, predsjednik sam Hrvatske udruge logoraša Zeničko – dobojskog kantona i današnji vaš domaćin. Prije svega, želim da vas sviju pozdravim, da se zahvalim što ste odvojili svoje vrijeme i došli na konsultacije. Danas imamo konsultacije o REKOM- u, Regionalnoj komisiji za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava na prostoru bivše Jugoslavije. Ja ću reći da je REKOM počeo sa Inicijativom 2006. godine i do sada je održao niz konsultacija što na lokalnom što na regionalnom nivou. Evo da pozdravim moje današnje goste – Borku Rudić, predstavnika BH novinara, koji su u Koalciji za REKOM, pozdravio bih i predstavnike općine Žepče i sve vas koji ste ovdje. Nadam se da ćete današnjim izlaganjima doprinijeti raspravi, i iznijeti svoja razmišljanja i svoja iskustva u ovoj Inicijativi. Eto, ja bih toliko za početak, predajem riječ gospođi Borki Rudić.

Borka Rudić: Dobar dan, ja vas pozdravljam, veliko mi je zadovoljstvo što ste se odazvali u tako velikom broju. Znači, ova tema i pozivi koje ste dobili izazvala je veliko zanimanje. To je već dobar znak da ćemo danas imati dobru raspravu o onome što je rekao Zdenko, a to je o inicijativi za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava na prostoru bivše Jugoslavije, u ratovima koji su se vodili na ovim prostorima u periodu od 1991. do 2001. godine, dakle, zaključno sa ratom i sukobima na Kosovu. Ja dolazim iz udruženja *BH novinari*, jedne od 700 nevladinih organizacija i pojedinaca članica Koalicije za REKOM o kojoj ćemo danas nešto više reći, kako biste mogli razlikovati šta je to Koalicija za REKOM kao mreža nevladinih organizacija i pojedinaca sa područja bivše Jugoslavije, a šta je to REKOM, Inicijativa za formiranje te Regionalne komisije. Ja ću, prije nego što počnemo da radimo danas, dati nekoliko napomena i daćemo priliku predstavnicima općine Žepče da nam se obrate i upute riječi dobrodošlice budući da se ovdje prvi put održavaju konsultacije. Mi se, inače, zbog dobre atmosfere i činjenice da ste se odazvali u ovako velikom broju, osjećamo lijepo, ali nije loše za svakog do nas da čujemo i riječi dobrodošlice koje to potvrđuju. Za početak ću zamoliti Muhameda Jusufovića, predsjedavajućeg Općinskog vijeća Žepče, da nam kaže nekoliko riječi.

Muhamed Jusufović: Ja želim da pozdravim ovaj skup u svoje lično ime i u ime općinskog načelnika, gospodina Mate Zovke. On neće moći prisustvovati ovom današnjem skupu zbog obaveza preuzetih prije, ali mogu kazati da će općina žepče, zajedno sa općinskim načelnikom, podržavati ovakve inicijative i ovakve skupove, i da ćete u općinskoj administraciji imati na usluzi sve one koji mogu doprinijeti kako bi na ovaj način – na jabolji moguć način, izišli iz naše bliske prošlosti. Ja sam malo zatečen, jer nisam imao dnevni red, mada je bila najava da ću ga dobiti i uputiću zamjerku organizatoru da je trebao ipak malo više sa dnevnim redom da upozna općinsku administraciju sa ovom idejom. Mi smo sada dobili ove materijale, ali, u svakom slučaju, ovakve i slične skupove Općina Žepče će podržavati. Hoću ovo da kažem da u nekim

dijelovima Bosne i Hercegovine i u Federaciji BiH, općina Žepče kotira kao općina koja živi, radi, egzistira pod drugim uvjetima. Ja hoću ovdje da kažem da je općina Žepče sada sasvim kao i druge općine, da je politička klima dobra, i bezbjedonosna, i da je sada, hajde da kažem, na vlasti garnitura ljudi koji idu tim pravcem da istraže sve koji su išli pravcem tih ratnih zločina i da ćemo učestvovati i u tome dati svoj maksimalan doprinos. Ja evo toliko, zahvaljujem se svima koji ste došli i želim vam uspješan rad na današnjem skupu.

Borka Rudić: Hvala lijepo. Sada ću zamoliti Iliju Barešića, pomoćnika načelnika općine Žepče za boračka pitanja, da vas također i on pozdravi i kaže nekoliko riječi.

Ilija Barešić: Dobar dana, hvala na pozivu. Nešto slično kao što je rekao i predsjedavajući Općinskog vijeća – općinska administracija nema baš puno informacija o djelovanju REKOM – a ni ove mreže, što ste maloprije spominjali. Evo, ja radim sa braniteljskom populacijom negdje od 1.1.2005. godine. Nisam imao sa braniteljima ni sa drugim udrugama proisteklim iz zadnjeg rata nikakvih problema. Nadam se da će tako biti i u buduću. Moja općinska Služba za opću upravu i društvene delatnosti i braniteljska pitanja uradiće sve da bude kooperativna i da pruži maksimalnu potporu ovakvim i sličnim inicijativama i ovom današnjem skupu. Hvala.

Borka Rudić: Hvala vam lijepo. Sada ću zamoliti sve vas da se predstavite, dakle, da uključite svoje mikrofone, da kažete ime i prezime, naziv organizacije iz koje dolazite i da to kažete glasno, budući da se sve ovo što ćemo govoriti danas snima i da ćete vi nakon ovih konsultacija dobiti kasnije snimke sa ovog skupa. Mi smo imali skupove na kojima je bio jedan broj vas koji ste danas ovdje, posebno iz udruženja, udruga i saveza logoraša, i mi smo im podijelili CD – ove sa video zapisom sa tih konsultacija. Željeli bismo to uraditi i sa ovih konsultacija danas, vama i nama ostaviti trag o ovome što će se danas govoriti, zbog toga je važno da se predstavite. Ja ću zamoliti kolegu sa moje lijeve strane – to je Sudbin Musić, on će vam govoriti danas o tome Zašto REKOM, o svojim iskustvima i viđenjima ove Inicijative. Sudbin dolazi iz Udruženja logoraša.

Sudbin Musić: Ja sam Sudbin Musić, danas sam vodje u ulozi predavača, uvodničara o temi Zašto REKOM, a inače sam iz Prijedora, preživjeli stradanja u Prijedoru i sekretar sam udruženja logoraša Prijedor 92., udruge koja je članica Koalicije za formiranje ove Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima.

Ja sam se predstavio, ali još jednom – ja sam **Zdenko Šupuković**, predsjednik Hrvatske udruge logoraša Zeničko – dobojskog kantona.

Ja sam **Sandra Velta** i radim u Hrvatskoj udruzi logoraša domovinskog rata u kantonu Središnja Bosna.

Ja sam **Gabrijela Brković**, dolazim iz općine Busovača, inače sam predsjednica Udruge Žena ženi prijatelj iz Busovače.

Zorica Arapović, isto iz Busovače i iz organizacije Žena ženi prijatelj.

Ja sam **Mirko Šimunović**, predsjednik Zajednice udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja Zeničko – dobojske županije i predstavljam četiri općine: Žepče, Kakanj, Vareš i Usora.

Ja sam **Muhamed Jusufović**, predsjedavajući Općinskog vijeća Žepče.

Ilija Barešić, pomoćnik općinskog načelnika za opću upravu i društvene djelatnosti općine Žepče.

Ja sam **Ilija Zovko** iz Žepča. Dolazim u ime Minsitarstva za boračka pitanja Zeničko – dobojskog kantona.

Dragana Lončar, novinarka na Radio Žepču.

Ja sam **Marinko Kelavić**, ravnatelj sam javne ustanove Dom kulture Žepče. Ja bih vas sve lijepo pozdravio i istovremeno izrazio žaljenje što neću dugo moći biti sa vama. Ostaje naša djelatnica sa Radio Žepča da prati konsultacije, uvijek smo sa vama i uz vas, naravno. Već sam u 10 sati danas trebao biti u Sarajevu i zbog odlaska ću vas morati ranije napustiti. Hvala vam lijepa i želim vam dobar rad.

Ja sam **Senada Brka** i predsjednica sam Udruženja žena poljoprivrednica iz Tešnja.

Kurtić Safida, dolazim iz Udruženja žena Tešanj.

Ja sam **Ruža Vlajković**, predsjednica Udruženja žena u Tešnju, koje ima oko 500 članica, aktivni smo, radimo....

Ja sam **Mara Budimir**, predsjednica sam Hrvatskih ratnih vojnih invalida u Žepču.

Branko Budimir, član HVIDR-a Žepče.

Sabiha Kurtić, predsjednica Udruženja Snaga žene iz Zenice.

Maksuma Topalović, izvršna direktorica nevladine organizacije Alternative iz Kakanja.

Josip Miočević, Alternative Kakanj.

Husanović Amra, predstavica Centra za majke Plemen iz Zavidovića.

Nejra Bečić, Centar za majke Plemen iz Zavidovića.

Alija Mujić, član UO Udruženja logoraša općine Žepče.

Ilhamija Maglić, sekretar Udruženja logoraša općine Žepče.

Edib Muslić, član UO Udruženja logoraša općine Žepče

Ja sam **Zahid Kremić**, predsjednik Udruženje građana povratnika općine Doboj i član Udruženja logoraša ZE DO kantona. I takođe član Koalicije za REKOM.

Ja sam **Ivan Blaha**, kapelan ovdje u Katoličkoj crkvi u Žepču.

Ja sam **Naim Bašić** iz Novog Šehera, član Udruge logoraša iz Maglaja, član sam UO i potpredsjednik Skupštine Udruženja logoraša iz Maglaja.

Dobar dan. Ja sam **Barić Sead**, potpredsjednik Udruženja logoraša iz Maglaja.

Ramiz Mačković, Udruženje logoraša Maglaj.

Zijada Porobić, Aktiv žena logoraša u Zenici.

Ja sam **Gušić Osman**, dolazim u ime Udruženja logoraša opštine Zenica.

Ja sam **Zlatko Prkić**, član Predsjedništva Hrvatske udruge logoraša domovinskog rata BiH i predsjednik sam ogranka logoraša u Varešu.

Šaban Ibraković, predsjednik Saveza udruženja logoraša Zeničko – dobojskog kantona.

Muriz Arapović, Udruženje logoraša Vareš.

Amir Serdanović, predsjednik Udruženja logoraša 23. Oktobar, Vareš.

Borka Rudić: Hvala vam lijepa, čuli smo dolazite iz različitih općina i različitih organizacije. Vjerujem da ćemo imati danas dobru diskusiju i željeli bismo čuti vaše stavove, vaša razmišljanja o Inicijatvi REKOM o kojoj ćete danas dobiti nešto više informacija. Dobili ste u materijalima informacije o tome šta je REKOM, dobili ste pregled dosadašnjih aktivnosti Koalicije za REKOM –a, pregled mišljenja i stavova koji su se mogli čuti na konsultacijama. Danas ćemo i našu raspravu početi na način da saznamo kakve su potrebe i očekivanja svih nas iz lokalnih zajednica i sredina kada je riječ o suočavanju sa prošlošću i o rješavanju pitanja iz prošlosti koja su još uvijek nerješena. A to su, prije svih, suđenja za ratne zločine, utvrđivanje svih činjenica o žrtvama ratova na prostoru bivše Jugoslavije i razgovor o prošlosti i onome što nam se desilo da bismo mogli kreirati uvjete za bolju budućnost i mlade generacije koje i znaju i ne znaju o ratu, jer su selektivno dobijali informacije o onome što se desilo. U dnevnom redu konsultacija planirali smo na samom početku čuti Sudbina Musića, njegova razmišljanja o REKOM – u, njegovo obrazloženje činjenice da je njegovo udruženje od početka u Koaliciji, pa ćemo onda dati priliku vama da kažete o vašim potrebama, vašim razmišljanjima, o nekim dilemama sa kojima se suočavate kao žrtve, kao pripadnici različitih organizacija i udruženja žrtava, bez obzira da li dolazite iz udruženja žena ili udruženej demobiliziranih boraca ili udruženja porodica nestalih... Danas ćemo govoriti o svima vama, odnosno, svima nama, kao osobama koje imaju različita ratna iskustva, često tragična, a bogami nosimo svi posljedice

onoga što se događalo na ovim našim prostorima. Nakon što čujemo vaša razmišljanja, pogledaćemo film o Komisiji koja je bila formirana u Maroku, jednim drugim povodom, dakle, u utvrđivanju nestalih i zločina koje je počinio sistem. Tamo nije bilo rata, ali je kralj, suveren, proganjao političke neistomišljenike i osobe koje nisu bile uz njea. Poslije ćemo na što više govoriti o preporukama i mišljenjima i dati vama priliku da iznesete svoje stavove i preporuke. U materijalima ste dobili jednu brošuru o Koaliciji za REKOM na kojoj ima prostor da se pridružite ovoj inicijativi. Ukoliko smatrate da trebate protisati ovu pristupnicu možete to uraditi u ime svoje organizacije, ali i u osobno ime, a ako to ne uradite danas, možete nama poštom poslati kasnije svoju pristupnicu. Ne bih vas više opterećivala, prepuštam mikrofon Sudbinu Musiću.

Sudbin Musić: Meni je danas dodijeljena čast da budem predavač –uvodničar, ali i jedan izuzetno težak zadatak ,pogotovo u sveukupnoj trenutnoj situaciji u kojoj se nalazi – društvo. A to je, dakle, da pokušam odgovoriti na pitanje zašto REKOM i zašto, u stvari, nekakva komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava na prostoru bivše Jugoslavije i zašto regionalni pristup.Prije nego bilo što kažem o tome, želio bih reći nešto o sebi. Ako bog da, 8. maja ću napuniti 36 godina, sa navršenih 18 godina sam preživio najgore sistematsko etničko čišćenje, ubijanje, razaranje svega što nije bilo srpsko na području opštine Prijedor. Sa tek navršenih 18 godina završio sam u logorima i u toku tog sveopćeg haosa izgubio sam gotovo pola rodbine...

Borka Rudić: Samo minut pauze da se smjeste novopridošli ...

Sudbin Musić: Dakle, negdje krajem 2000. vratio sam se sa svojom prodicom u Prijedor i aktivni sam povratnik, da bih kao *ljudskopravaš* bio zaposlen u Udruženju logoraša Prijedor 1992, u udruženju koje okuplja preživjele logoraše i porodice lica stradalih u, po nekima – najzloglasnijim koncentracijskim logorima poslije Drugog svjetskog rata na prostoru Evrope; Omarska, Keraterm, Trnopolje i čitav niz drugih mjesta zatočenja na području Prijedor, koji su i formirani da se uništi i protjera sve što nije srpsko sa prijedorske opštine. Kao što rekoh, radim u Udruženju logoraša i mada smo specifični kao udruženje, nismo članica nikakvog saveza i što imamo multietničku prirodu iako su nam članovi uglavnom Bošnjaci. Predsjedavajući udruženja je Bošnjak, njegov zamjenik je Hrvat, a imamo i članova iz srpske populacije, pogotovu ljudi koji su, tragajući za svojim pravima, pokucali na naša vrata i radi se uglavnom o Srbima iz Hrvatske i sa područja Federacije BiH.

Iako za formiranje jedne ovakve komisije ima dosta argumenata, često se čuju i kritike, ponekad i teške riječi koje su ovih dana imale i subjektivni karakter. Neki od aktera su napustili ovu Inicijativu, drugi su napadnuti po privatnoj osnovi, najčešće neargumentovano optuživani za nedokazane činjenice...Veoma je teško stati pred bilo kakav skup i dati svoje mišljenje bez obzira što sam u Inicijativi čitav niz godina, naslušao sam se dosta argumenata i „za“ i „protiv“ ove Inicijative. Dakle, zašto REKOM. Mi smo društvo koje je danas još uvijek gluho za inicijative ove prirode, pogotovu kada su u pitanju predstavnici udruženja žrtava, onda se često

čuju i dijametralno suprotstavljeni stavovi glede bliske nam prošlosti. Javna je tajna da su udruženja žrtava ispolitizirana i da mi, kao zajednica, stojimo u mjestu i postali smo zatočenici svoje bliske prošlosti, nesvjesni činjenice da BiH ali i njeni susjedni, prije svih Srbija i Hrvatska, čvrsto koračaju evroatlanskim integracijama, koje su i nama neminovne. Kakvi ćemo mi ući u te evroatlanske integracije to je, sudeći po onome što danas imamo, vrlo upitno. Neprirodno je, dakle, da mi danas imamo kraj svake ceste krajputaše, obilježja nekome ko je u saobraćajnoj nesreći stradao, a kada biste danas došli u Prijedor i posjetili logor Omarska ne bi vas ništa podsjećalo na to da je tamo život izgubilo preko hiljadu ljudi na najsvirepiji mogući način. Tolerišemo, dakle, da i one najmlađe ponekad dijelimo, pa smo imali i *dvije škole pod istim krovom* (model iz Federacije BiH – koji je ustanovio OSCE – po kojem u školu u jednoj smjeni idu djeca jedne nacionalnosti i uče po jednom nastavnom programu, dok u drugoj smjeni nastavu pohađaju djeca druge nacionalnosti i uče po drugom nastavnom programu – prim. transkribera). Da smo smatrali da to nije normalno već bismo to promijenili ali nismo, i na tome gradimo našu zajedničku budućnost. Gotovo do juče smo zgražavali svijet i sebe krvavim slikama iz Sarajeva ili slikama Prijedora, Brčkog, Bijeljine..., poslije hiljada zakletni “nikada više“, poslije Aušvica i Dahaua, a možemo reći i poslije Blajburga i Željeznog mosta, nama su se desili i Omarska i Keraterm, desili su nam se i Ahmići i Grabovica, ali se na kraju desila i Srebrenica poslije koje i čitav svijet nije više isti. Imamo svi dojam da smo iz ovog rata izašli svi poraženi, pogotovu kada su žrtve u pitanju. Mi smo marginalizirani, prepušteni samima sebi, danas smo uvjetovani MMF zahtjevima pa nam se uskraćuju prava na mjesečna primanja, na reparaciju, mi smo jednostavno prepušteni samima sebi i vrlo rijetko ćemo imati prioritet kada su u pitanju rješavanja vaših egzistencijalnih problema. Više nikoga ne zanima, na primjer, da ste vi preživjeli Omarsku ili neko drugo stratište na čitavom prostoru Bosne i Hercegovine. Dakle, ne treba misliti da smo mi jedini na kugli zemaljskoj koji su preživjeli rat, koji su „divljali“ prošlih nekoliko stoljeća – svugdje u svijetu su se dešavali sukobi. Ove godine ćemo imati svjetsko prvenstvo u Južnoafričkoj Republici i kada vam neko kaže Južnoafrička Republike pomislćete na svjetsko prvenstvo u fudbalu, a zaboravljamo činjenicu da je to bila zemlja u kojoj se na najbrutalniji način dešavala rasna diskriminacija, da je to bila zemlja aparhejda, zemlja koju još uvijek simbolizira živi Nelson Mandela. Nestali su, otišli su sa scene i Broz i Sataljin, otišao je Hitler, svrgnut je i Pinoče, čućemo šta se dešavalo i koliko je ljudi nestalo u Kraljevini Maroko...Sve te zemlje, koje mi zovemo *zemlje trećeg svijeta*, uspjele su nekako tu prošlost sanirati, da tak kažem, pa u Junoafričkoj Republici imamo najveći svjetski spektakl u fudbalu. Dakle, organizacije za ljudska prava su u tim zemljama formirale su komisije koje bi pomogle da se događaji iz prošlosti saniraju, koje bi ostavile bi traga o onome što se događalo, ostavile bi dokumente koji bi pomogli državi da se suoči sa prošlošću, koji bi pomogli mlađim generacijam, koje bi bili neka vrsta kočnice za dešavanje novog zla. U svijetu je bilo više od 40 takvih komisija, komisije su imali i Čile i Maroko, Južnoafrička Republika i Istočni Timor, i čitav niz drugih zemalja...Formiranje jedne takve komisije, ali regionalnog karaktera, inicirali su Fond za humanitarno pravo iz Srbije, na čijem je čelu Nataša Kandić, Dokumenta iz Hrvatske na čijem je čelu Vesna Teršelić i Dokamantaciono – informativni centra iz Sarajeva koji još uvijek

vodi Mirsad Tokača. Ono što je izraslo iz te inicijative je formiranje Koalicije nevladinih organizacija, udruženja žrtava i uticajnih pojedinaca, a kako smo čuli u uvodu, Koalicija broji oko 700 članica – što nevladinih organizacija, udruženja, pojedinaca iz različitih područja javnog života od umjetnika, novinara, boraca za ljudska prava, vjerskih službenika, itd...Komisije su bile formirane za jednu zemlju i za određene događaje iz prošlosti. Ovdje ćemo imati nešto drugačiju komisiju, koja će biti formirana za nekoliko država koje su nastale nakon raspada bivše Jugoslavije. U ovom slučaju, tu Komisiju bi trebali potvrditi parlamenti država bivše Jugoslavije, čvrsto stati iza njih, mada, imajući u vidu sadašnju situaciju, vrlo teško je očekivati da će to tako biti. Zašto regionalni pristup? Prije svega, ovdje treba tražiti povijesni aspekt. Ratovali smo jedni protiv drugih ali smo često imali i zajedničke neprijatelje. Povijest uglavnom pišu pobjednici. Ovdje, svi glumimo pobjednike, svi pišemo povijest samo za svoju djecu, svoje buduće generacije nesvjesno mobilisemo za radikalne desne struje gajeći pri tome, nesvjesno, mržnju, a nemajući pri tome svijest šta to može značiti na pravcu stvaranja demokratije u ovom regionu i koliko to destruktivno djeluje na i ono malo zajedničkog što uspijemo stvoriti. Jedno ovakvo tijelo će biti vansudsko tijelo, istražno i pouzdano tijelo i kredibilno. Njegovim priznavanjem od strane država nastalih raspadom bivše Jugoslavije biće dat jedan signal da je ovdje prevladao razum, da su otvorena nova vrata za zdrave snage čime može biti učvršćen mir na ovim prostorima i obezbijeden prosperitet budućim generacijama. Drugi razlog zbog kojeg bi trebala biti formirana Komisija je u tome što mi još uvijek nismo svjesni zla koje nam se desilo na prostoru bivše Jugoslavije a posebno u Bosni i Hercegovini. Kada uzmemo u obzir kapacitete naših sudova, potpuno smo svjesni da nikada neće stati pred sud i lice pravde čak i 90 posto osumnjičenih za ratne zločine i druga kršenja ljudskih prava tokom agresije u BiH. Ova komisija bi, kao vansudsko tijelo, koristeći se završenim sudskim procesima i svojim istragama, ako ništa drugo, imenovala neke koji, a mi u Prijedoru imamo takvih – u nas je načelnik za boračka pitanja i invalidsku zaštitu čovjek koji je bio isljednik u logoru Keraterm – su bili uključeni u ratna dešavanja i udaljiti ih iz javnog života, te stvoriti prostor zdravim snagama, jer, zaista, nevjerovatno je da mi i takvih osoba imamo u strukturama vlasti. Posebno bitno pitanje, koje boli nas iz udruženja žrtava, porodica nestalih tokom rata, jeste upravo potraga za nestalim. Često su vojske prelazile granice sada suverernih država, desile su se migracije stanovništva. Mi danas imamo samo u Prijedoru 20 hiljada Srba iz Hrvatske, njima je Dejtonskim mirovnim sporazumom dozvoljeno da izabrenu gdje će živjeti. Znamo da je istočna Bosna prazna, kada je u pitanju bošnjačko stanovništvo, znamo koliko se smanjio broj Hrvata u Bosni i Hercegovini, posebno kada je u pitanju Republika Srpska, njen sjeverni dio. Recimo u Prijedoru – Hrvata u Prijedoru gotovo i da nema, ili ih je toliko malo da su svedeni na župu, a nema ih ni u nevladinom sektoru. U Prijedoru je prije rata bilo oko 10 hiljada Hrvata, što nije uopšte mala cifra. Tu bi ta regionalna komisija mogla pomoći iz prostog razloga što bi, pored grobnica, koje su često i u susjednim državama, susjedne države kriju i dokumente, odnosno, države kriju jedna od druge te dokumente gdje bi se to ustvari i moglo naći....Vjerovatno u Srbiji postoje dokumenti na osnovu kojih bi se mogle naći i te masovne grobnice ili neki drug podaci o terorizmu koji je provodila Srbija u BiH sa ciljem stvaranja velike Srbije. Ja hoću da vjerujem da na teritoriju

nekadašnje SFRJ ima zasta dovoljan broj divnih ljudi, humanih ljudi koji bi mogli biti imenovani u jedno ovakvo tijelo i bio bih jako nestretan kada bih razmišljao drugačije. Ono što je posebno interesantno, što sam rekao i u uvodu, a to je satisfakcija koju bismo dobili mi žrtve i reparacija za ono svo zlo koje smo doživjeli jedni od drugih, drugi od trećih ili obratno. Mi smo specifična zemlja, ja sam skoro svom kolegi pričao priču iz Prijedora u kojem su Bošnjaci i Hrvati skupa stradali, u kojem Bošnjaci i Hrvati ni dan danas nemaju nikakvih problema i dijele onu koru kruha koju imaju, a moji prijatelji Bošnjaci iz Stoca to nikako ne mogu razumjeti. Kada sam bio u lovu u Stocu, saznao sam da moji prijatelji Bošnjaci neće da budu članovi lovačkog društva tu u Stocu, već idu u srpsku općinu Berkovići pa skupa onda love! Mi smo zaista jako interesantno područje. Što se tiče te satisfakcije i reparacije, ova komisija bi tu i te kako mogla pomoći, jer ja dolazim iz grada iz kojeg potiču one fotografije mršavih i izgladnjelih logoraša Keraterma, Trnopolja i Omarske, iz grada i opštine u kojima su pronađene neke od najvećih masovnih grobnica u BiH, opštine koja se hvali da je dovela na normalan nivo dnevni život, a jeste to tako. Kada vi danas dođete u moj Prijedor, nećete naći ništa što bi podsjetilo na moje patnje i stradanja, niti stradanja drugih u najvećem dijelu opštine koja zauzima šesto mjesto u BiH, opštine u kojoj je za samo par mjeseci protjerano i uništeno sve što nije srpsko, opštine u kojoj je uništen najveći broj džamija u BiH, opštine u kojoj su porušene sve katoličke crkve i u kojoj ni groblja nisu bila pošteđena skrnavljenja. Danas kada dođete u Prijedor, vi ćete otići u Omarsku koja je privatizirana od strane jedne svjetske kompanije, u kojoj se odvija normalno radni dani u kojoj ništa ne podsjeća na hiljade logoraša i njihovih patnji, u kojoj su na najsvirepiji način pobijeni logoraši. U Omarskoj je svoj život okončala sva prijedorska nesrpska elita – od predsjednika opštine do vjerskih službenika muslimana i katolika, mojih učitelja i profesora iz škole..., da ne spominjem ono što se događalo prije dolaska u logor. A doći u logor je bilo sreća, preživjeti one paljevina, klanja, rušenja vjerskih objekata u mjesnim zajednicama u okolini Prijedora. Recimo u logoru Keraterm, gdje je u jednoj noći ubijeno 200 ljudi, danas se suše svježe lakirana auta, u logoru Trnopolje – vama je svima poznat preživjeli logoraš Fikret Alić, onaj mršavi čovjek sa žice iz tog logora - sada je podignut spomenik poginulim borcima otadžbinskog rata, koji su, kako doslovice piše, svoje kosti ugradili u temelje Republike Srpske. Zamislite kako se ja tamo osjećam, kako živim i ja i svi oni drugi koji su izgubili svoje srodnike na tim mjestima!? Koliko nije svjesna ni ta opština koliko je ona okrutna prema meni i meni sličnima. Mi u Bosni i Hercegovini vrlo teško pružamo ruku jedni drugima. Mi možemo zaniijekati ono što se dogodilo, možemo mi tvrditi kako nije više bitna uloga Srbije, Hrvatske...Ma nije to tako! Nama je bitan svaki korak Josipovića i Tadića. Vro dobro čujemo i zapamtimo svaku riječ izgovorenu od strane srbijanskih ili hrvatskih vlasti glede bliske prošlosti na teritoriji BiH. I, barem kada je to u pitanju, mislim da mi sami nećemo moći ništa učiniti, isto kao što se ništa ne može učiniti ni u politici dok za sto ne sjednu sve tri strane.

Glede ove Komisije postoji i čitav niz skepsi. Jedni se boje relativiziranja zla učinjenog nad njima, drugi se boje izjednačavanja žrtve i zločinca...Naravno, svaka stvar u sebi sadrži opasnost, pa i ova, ali, u svakom slučaju, ja zaista mislim da je neophodno sjesti za sto, porazgovarati o svemu i ostaviti budućim generacijama zajedničko mišljenje o bliskoj prošlosti koje će pomoći

da se, ne daj bože, ne ponovi ono što smi svi koji smo danas ovdje, uspjeli preživjeti. Neću vam oduzimati više puno vremena, ali bih htio reći: teško je biti čvrst u svom stavu i dešava se ponekad da ljudskopravaši pokleknu i odustanu jer smatraju svoju borbu uzaludnom, posebno u situaciji kakva je u BiH gdje se ljudska prava krše na svakom koraku. Zbog toga bih volio čuti i vas, jednostavno, da i ja sebe učvrstim u namjerama da ostanem dio ovo Koalicije i da čujem i vaše mišljenje o ovoj Inicijativi i vaše mišljenje o samoj Komisiji. Opet naglašavam regionalnom tijelu koje će fomirati i potvrditi parlamenti svih država nastalih na prostorima bivše SFRJ. Vi meni oprostite ako sam bio dugačak i nerazumljiv, malo sam i umoran, a i veoma je teško govoriti o ovoj temi i vlastitim iskustvima. Hvala vam.

Borka Rudić: Hvala Sudbine. Nama su se, u međuvremenu, pridružile još neke kolege i zamoliću ih da se predstave.

Ja sam **Jasna Fazlić**, dolazim iz organizacije porodica šehida Zavidovića iz Zavidovića.

Ja se zovem **Semiz Bajramović**, predstavnik sam Jedinstvene organizacije boraca općine Zavidovići.

Ja se zovem **Safet Ahmić**, član sam Udruženja logoraša općine Zavidovići.

Zijad Dubrava, član sam Udruženja logoraša općine Zavidovići.

Idriz Alihodžić, pomoćnik načelnika općine Zavidovići.

Borka Rudić: Čuli smo Sudbinova razmišljanja, njegova dosadašnja iskustva, kao i njegove stavove o tome zašto je važno postojanje jednog regionalnog tijela koje će omogućiti udruženjima i organizacijama žrtava da se suoče sa nedavnom prošlošću. Ono što je jako važno i što je Sudbin već rekao, ovo je regionalna platforma za glas žrtava. Mi smo svjedoci da se o žrtvama govori u javnosti samo kada je to politički potrebno i kada se trebaju neka ekonomska, društvena, politička i etička pitanja rješavati preko leđa žrtava. O žrtvama se govori pred izbore, mi smo u godini izbora u Bosni i Hercegovini, i ono što se događalo nedavno pred zgradom Vlade Federacije (BIH), jedan od indikatora ukupne situacije u Bosni i Hercegovini kada je riječ o tretmanu žrtava, njihovom uvažavanju, i poštivanju onoga što su oni doživjeli u ratu. Ono što je jako važno u ovoj raspravi, a vas ću zamoliti da sada iznesete svoje stavove, jeste da se shvati da je ovo regionalna inicijativa koja zagovara formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o počinjenim ratnim zločinima i drugim nepravdama koje su se desile u periodu 1991 - 2001 na prostoru bivše SFRJ. Drugo, važno je da znate da postoji Koalicija, dakle, mreža nevladinih organizacija, udruženja i pojedinaca koje su aktivne u ovom procesu, a poslije ću vam reći redoslijed događanja u vezi sa Inicijativom REKOM, već niz godina, a intenzivno od 2006. godine i zagovaraju formiranje ove Komisije i vode debate širom bivše Jugoslavije o tome kakva bi trebalo da bude ta Komisija; šta će biti njen mandat, kakve će biti njene ovlasti, koji period će pokrivati, koliko će ona, inače, raditi, i kako će djelovati u odnosu na potrebe iskazane u ovoj regionalnoj debati. Isto je jako važno da znate da to nije sudsko tijelo, to bi trebalo da bude

vansudsko tijelo koje neće biti konkurencija postojećem pravosuđu, već će, na neki način, biti dodatna snaga, ili dodatna vrijednost svemu onome što rade pravosudne institucije u BiH, u sudovima u susjednim zemljama, u specijalnim sudovima i tužilaštvima za ratne zločine i onome što dugi niz godina već radi Tribunal u Hagu kada je riječ o počinjenim ratnim zločinima na prostorima bivše Jugoslavije. Ja ću vam u nastavku dati još nekoliko činjenica u vezi sa ovom inicijativom REKOM, ali bih voljela da čujemo u ovom dijelu šta su to vaše potrebe. Zašto vi smatrate da je potreban REKOM, ili ne smatrate da je potreban. Naravno, relevantna su sva mišljenja, i pozitivan i negativna, i skepse o ovoj Inicijativi, zašto je za vas važno da ona postoji i da li vi tu vidite mogućnosti za drugačiji tretman onoga što su vaše potrebe i vaša očekivanja. Kako se u vašim sredinama diskutira o ovim pitanjima, u vašim porodicama, sa vašim komšijama, da li o tome pričate sa djecom? Koliko imate vremena da mlađim generacijama prenesete ono što se dogodilo? Na koji način se borite sa manipulacijama? Na koji način se borite sa istinama, sa raznim istinama koje postoje ovdje u BiH, a mnogi kažu da ih najmanje tri, a drugi govore da ih ima i stotinu tri, ovisno o tome iz koje organizacije neko dolazi, iz koje zajednice, iz kojeg područja? Na žalost, svjedoci smo podjela među žrtvama, ne samo na nacionalnoj osovi, već čak i na sitnim ekonomskim osnovama, što dodatno opterećuje položaj svih vas koji ste danas ovdje i koji su najveći stradalnici rata u BiH. Otvaram sada raspravu, da čujemo vaše stavove, vaša mišljenja. Neki od vas su bili na ranijim konsultacijama pa znate o ovoj Inicijativi puno više, možda, za početak, da se javi neko od vas. Biće dragocijeno da čujemo razmišljanja i iz Zavidovića, i iz Kaknja, iz Žepča, iz Maglaja...mislim da je ovo područje na kojem treba o svim ovim pitanjima otvoreno govoriti, argumentirano govoriti i otvoriti pitanja koja možda do sada i nisu bila otvorena. Izvolite.

Muriz Arapović: Niste spomenuli Vareš...Krenuću sa jednim pozitivnim primjerom, da nam krene sve pozitivno..... Žene u Varešu su uvijek imale druželjubiv odnos, družu se, recimo, žene iz Stupnog dola, a vi znate za Stupni Do (selo u kojem se desio zločin nad Bošnjacima) družu se sa ženama iz Pugarja, da kažem jednog hrvatskog sela, iz jednog Budoželja – sto postotnog bošnjačkog sela... Idu jedne drugima u posjete, družu se, idu zajedno na izlete... Nije to bratsvo – jedinstvo, nije, ali je jedno druženje, uvažavanje koje svi mi trebamo forsirati u svojim porodicama, u svojim udruženjima...žalio bih da se u kroz REKOM nastavi ova Inicijativa, posebno ovi pozitivni primjeri, kada vidite zagrljenu Muslimanku iz Stupnog Dola i Hrvaticu iz Pugarja...Ne znam, mislim da je to prava stvar! Drugo moje razmišljanje, mislim da ću sada podnijeti inicijativu našem Odboru (Udruženja) logoraša o ponižavajućem odnosu sudstva prema žrtvama. Neki dan sam bio na Kantonalnom sudu u Sarajevu, jako ponižavajuće. Ja sam se osjećao kao da se meni sudi! I sve nas tako tretiraju. Kada samo pitali imali na suđenju novinara, hoćemo li biti zaštićeni svjedoci, oni su nam se smijali. I tako se stalno događa. Za putne troškove morate pitati, tražiti..., ako ne pitate niko vam neće ponuditi... Jedan jako, jako ponižavajući stav tužiteljstva prema svjedocima. Ja znam kako radi Haško tužiteljstvo, ovo naše tužiteljstvo je nespremno skroz ulazi u te procese za ratne zločine. Ja nisam nikako zadovoljan. Naše udruženje iz Vareša će pokušati, i kroz Kantonalni odbor, inicirati da probamo zaštititi naše članstvo. I još jedna stvar, postoji puno udruženja žena: Žene ženama, Žena žrtva rata. **Mi**

muškarci smo manje zaštićeni od žena, stvarno. Treba i nama psiho – fizička pomoć, trebaju nam razne vrste pomoći, da tako kažem. Mislim da bi u svoje ciljeve REKOM i to trebao staviti – tu psiho – socijalnu pomoć (muškarcima) žrtvama rata.

Amir Serdanović: Moj kolega je pomenuo neke stvari i ja bih dopunio ono što je on rekao. Ja sam, inače, predsjednik Udruženja logoraša 23.oktobar, Vareš. Kao učesnici događaja prije rata i tokom rata, u ime pravde i pravičnosti, logoraši su često svjedoci od kantonalnog do viših sudova, gdje svjedoče kao svjedoci zločina koje su počinili pojedinci ili (vojne) formacije. Iako se nerado prisjećaju torture koju su sami vidjeli i doživjeli, ili maltretiranja prema drugim učesnicima događaja, logoraši se pozivaju da svjedoče ali ne nailaze na adekvatan status kod tužilaštva i sudova. Umjesto da ih smatra partnerom u sudskim procesima, odnos je odnos podređenom i nadređenog.

Ovdje ne govorim o pripremi svjedoka za svjedočenje, upotrebe stručnjaka, psihologa, socijalnih radnika, sociologa, što bi bilo u interesu tužilaštva, jer jednostavno toga nema. Sve to odugovlači proces i iziskuje velike troškove suda, odnosno, tužilaštva. Brojni su primjeri indoletnog ponašanja prema svjedocima. Imao sam priliku razgovarati sa svjedokom koji nije imao sredstava da ode na sud. I ako ode na sud, niko mu neće platiti te troškove. Dalje, čekanje po hodnicima bez klupa, svjedok se osjeća kao osumnjičeni, a ne kao žrtva. Jeste da je kriza, recesija...svjedoku mora biti isplaćena adekvatna nadnica za taj dan i odgovarajući putni trošovi. Vjerovatno sudovi i tužilaštva imaju u svojim budžetima adekvatna sredstva, ali ih oni ne daju! Praktično moraš grabiti i uzimati. Da ne govorimo o zaštiti svjedoka, praktično, nema zaštite svjedoka. Ako si svjedočio nadas i rekao si pravu istinu, onda ćeš morati da čuvaš svoju glavu! Tako da su logoraši - svjedoci žrtve u ratu i evo sada su žrtve i u miru. Hvala.

Borka Rudić: javio se Zahid Krečić iz Doboja. Voljela bih da se jave i drugi, slobodno govorite, ovo je dio konsultacija u kojem želimo čuti vaše potrebe i očekivanja.

Zahid Krečić: Evo ovako, ja ću vas da pozdraviti sa uobičajenim pozdravom: dobar dan i dobro se našli ovdje na ovom skupu, na kojem bi trebali da čujemo određene doživljaje, da čujemo šta je ko doživio, i sa kakvim se traumama bori sa njima čitavo vrijeme. Kod predstavljanja sam zaključio da su samo nas trojica iz onog entiteta (RS) u kojem je trebalo da oстане 2 do 3 odsto drugih naroda i gdje je većinski samo jedan narod. Dva entiteta – jedan Federacija BiH a drugi Republika Srpska, dva su svijeta koji se moraju tako posmatrati i o kojima se mora različito diskutovati i iznositi istine. Mi smo u Zenici (na konsultacijama) govorili da ćemo kod utvrđivanje istine imati tri istine, a moramo doći konačno do jedne istine. Moraju se znati nalogodavci i izvršioci, oni koji su to uradili i zbog koji se mi obespravljeni ovdje nalazimo. Moramo naći načina da sebe zaštitimo i da nađemo svoje pravo među građanima koji to nisu doživjeli. Ja ću vama reći ovako; Doboj danas ima nekakve tri opštine, koje ja ne priznajem, pa imamo Doboj – Jug, Doboj – Istok i Doboj. Ja sam, ono što kažu, u pravom Doboju. U svom gradu sam doživio da sam bio logoraš, ali ostao sam živ. Nisam obični građanin, ja sam bio i politički i privredno angažovan. 2. i 3. maj 1992. su bili takvi da se iz

Doboja nije moglo izaći. Mi znamo o Sarajevu i blokadi Sarajeva, a o Doboju ne znamo ništa, koji je bio blokiran sve do Dejtonskog mirovnog sporazma, kada je sve ono nesrba što je ostalo u gradu bilo protjerano preko Ozrena prema Maglaju i drugim gradovima Federacije. Dakle, Doboju je bio logor, a u tom logoru je bilo ni manji i više već 12 mjesta u kojima smo bili i u kojima su se nad nama izživljavali i radili ono što su mislili da treba uraditi! Ja danas živim u gradu i susrećem te koji su nam to radili, možete pretpostaviti kako je vam je, kada vam je neko nešto ružno rekao pa ga susretnete, a možete zamisliti susret sa onim koji je dolazi kad mu se ćefne, da te mlati, tuče i radi od tebe šta hoće! I kad god se vrata otvore tamo gdje smo se nalazili, vi očekujete hoće li vaše ime prozvati i odvesti vas u nepoznatom pravcu! To su zločini, zbog kojih poslije kojih ja ne mogu vjerovati da smo ostali normalni kao ljudi, da možemo normalno pričati... što sam ja za sebe rekao kada sam došao na razmjenu i stigao u Zenicu u kojoj sam ostao do kraja, pa se 2000. vratio u Doboju i ušao među njih. Druga generacija izbora koji su proveden, ušao sam kao Bošnjak u opštinu kao profesionalno lice na mjesto načelnika za stambeno –komunalne poslove. Zamislite u jednoj opštini, gdje ih ima 200 zaposlenih ja jedini nisam Srbin, i šta sam mogao doživjeti. Bilo je tu premlaćivanja, zlostavljanja, maltretiranja, ja sam izdržao, opstao i danas sam u svom gradu. Rekao sam: nikada ga napustiti neću, ostaću tamo, naravno i sa onima koje sam vodio dok sam bio u Zenici, dok sam bio predsjednik u Savezu izbjeglica i raseljenih lica u dva mandata. Za mene su sve izbjeglice bile iste, nismo gledali ni vjersku ni nacionalnu pripadnost, jer smo doživjeli isto, već smo gledali jedni drugima da pomognemo, da opstanemo i da se vratimo tamo gdje smo željeli. Na žalost, bilo je i onih koji su radili po zadatku. Ja ću ovdje reći ovo svojim komšijama Hrvatima, oni znaju ko je Štefo Masatović – on mora biti linčovan, on je podigao Hrvate odavde iz Komušine i otjerao ih u vagone u Čaplinu. Sličnih je bilo je i u mom kraju od Kotorskog pa nadalje, koji su također podigli Hrvate i na žalost, kada prođete tim krajem kao da je jučer rat završen! Drveće je veće izraslo iz kuće nego oko kuće! Dakle, nema podrške povratku, još neko pokušava da ova „tritor“ koja je napravio da tu drži, da njemu bude dobro, a nije bitno kako je nama. Moramo biti spremni na incidente – sada su izbori, praviće se incidenti, samo da bi ove tri oligarhije ostale na vlasti. E zato jeste ovaj REKOM tu, ovo je meni četvrto prisustvovanje konsultacijama (bio sam u Doboju, Zenici, u Novom Sadu) gdje smo usvojili dokumenta po kojima ćemo moći registrovat Regionalnu komisiju za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim nedjelima koja su se dešavala. A dešavaju se i danas. Donio sam jednu kasetu o mom Kotorskom, koje ste gledali na televiziji, nad Kotoranima i Kotorskom se i dalje vrši zločin! Zemlja je podijeljena u placeve, poljoprivredno zemljište od kojeg se živjelo je uništeno i uništava se i dan – danas, i treće koje treba da dođe to je protočna hidrocentrala koja se treba graditi na rijeci Bosni i da se zemljište Bošnjaka i dalje nastavi uništavati. Naravno, uz koncesiju, a samo gospodin Dodik zna kome će pare. Dakle, i dalje se ne prestaje uništavati, i Kotorско je bilo planirano da nestane, naseljeni su u njega ljudi iz Vozuće, iz druge opštine i Zavidovića, i bez obzira što smo mi molili i išli u Zavidoviće da se osigura njihov povratak, oni se nisu vratili, ostali su. Kada pogledate sva ta sela dole prema Jakešu i Odžaku, pa onda prema Gradačcu, također, sve su to oni što su došli iz srednje Bosne odnosno sa Ozrena, kao što su iz centralne Bosne prema Drvaru, prema Grahovu,

odnosno dole prema Mostaru, Čapljini i tako dalje...Dakle, mi moramo sada smoći snage, svi mi koji smo ovdje, a smatram da smo još normalni i da imamo još snage, znanja i umijeća da kroz ovu Koaliciju otvoreno počnemo pričati i praviti neku državu. Da mi budemo kreatori a ne oni političari koji pljačkaju sopstveni narod, da stvorimo jednu normalnu državnu Bosnu i Hercegovinu u kojoj će svima biti podjednako. Ja ću vam reći iz prakse, dok sam radio u opštini, da sam imao ovakvih priča od ljudi Srba pravoslavaca koji su tvrdili da ne smiju otići svom komšiji katoliku, Hrvat za Božić ili Uskrs odnosno Bošnjaku za Bajram. A za vjernika je nekada bilo veliko svom komšiji otići čestitati, a sada toga više nema! I jedna, nije poštapalica, istina je – kad su Nijemci pitali naše izbjeglice u kafani, gdje su bili i jedan, i drugi i treći (Hrvat, Bošnjak i Srbin) kako vi tu sjedite, pričate, pijete i malte ne veselite se, a u Bosni se ubijate između sebe. Kažu: ne daju nam u Bosni da se družimo! I mi pokušavamo kroz ovu Koaliciju, kroz ovu komisiju koja će biti formirana da se obznane svi – posebno mi logoraši. O nama nema slova napisanog za ostvarivanje naših prava, a o uništenoj imovini da se ne govori. Dok sam ja bio u logoru, sve je moje uništeno! Deset je godina je da sam se vratio, a nisam dobio ni marke za obnovu svoje kuće, ni svoje imovine. Zašto? Zato što sam ovo što jesam, što nastojim da budem čovjek. Kroz četiri mandata, koliko sam bio u općini, moji izvršiocci nisu znali da sam ja bio u logoru! Tek kada je jednom neko upitao i ja odgovorio da sam bio u logoru, nastao je tajac! Onda je bilo pitanje kako sam ja mogao da trpim, da šutim. Ja sam šutio jer ne mogu reći „taj i taj“ je radio ...a znam šta sam doživio i od koga sam doživio – došle su barabe iz zatvora, paravojne formacije koje su okružile grad, istjerale sva naselja, odnosno očistili sva naselja koja pripadaju opštini Doboje, bilo da se radilo o bošnjačkom, bilo da se radilo o hrvatskom narodu...Zato se postavlja pitanje - zašto REKOM? REKOM ima svoju snagu! Ali ima i nešto drugo. Mi moramo biti svjesni – Karađorđevo nije izmišljeno, već je istina. Tamo je dogovorena podjela Bosne. Tamo su se dogovarali pojedinci da ništa i ono takozvano humano preseljenje. Humano preseljenje može biti usljed elementarnih nepogoda, da nema više uslova za život. Ali ovakav način, da kaže da nema uslova za život, ubi ga ili nekoga njegovog iz porodice. Neće da ide – zapali mu kuću! To nema veze sa humanizmom i o bilo kakvom humanom preseljenju! Očito je bilo naređeno da treba tako uraditi. Istinu mi trebamo prihvatiti, svidjelo se to nama ili ne. U čitavoj ovoj podjeli trebao je nestati narod kojem ja pripadam. To su Bošnjaci. Na sreću nije nestao i mi smo jedini koji pokušavamo učiniti da se premosti ovo sve, da se pomirimo i da one koji su napravili ovo našoj Bosni i nama svima da dođu ti naredbodavci tamo gdje im je mjesto, a mi da nastavimo normalan život. Evo, toliko od mene, hvala.

Borka Rudić: Hvala Zahide. Ko se dalje javlja? Samo uključite mikrofona i recite ponovno svoje ime zbog transkripta.

Ruža Vlajković: Dolazim iz Tešnja, iz Udruženja žena poljoprivrednica. Imali smo Forum žena, ima nas jako puno... Mnogo toga sam gledala na televiziji o kršenju ljudskih prava i logoraša, i ratnih vojnih invalida, i svih drugih. Ja ne bih pričala svoju ispovijed, katolkinja sam, muž mi je bio pravoslavac, živjeli smo čitav rat u Tešnju. Nemam mnogo šta da kažem, ali bih htjela o

REKOM – u nešto da kažem i postavim pitanje nama svima koji smo ovdje: šta mi ubuduće treba da radimo jer ove postojeće vladajuće strukture nisu mnogo uradile ovim ljudima. Na koji način možemo da pomognemo tim ljudima koji su pretrpjeli to što su pretrpjeli. Mi smo u stvari svi nešto u ratu pretrpjeli, neko više neko manje. Jednostavno me interesuje da li može na neki način da se formira jedno udruženje logoraša, da ne bude ovamo hrvatsko, pa bošnjačko, ovamo srpsko, pa se ne zna ko više koga...da vidimo da zajedno radimo jednu stvar i da se prihvatimo posla, da damo ljudima do znanja nad kojima se i dalje krše ljudska prava da to se ne smije raditi...Pred svake izbore, mi to znamo da se krše ljudska prava, nekada jednostavno ne smiješ reći kako ti je ime već izmisliš neko ime koje njima odgovara. To je velika greška i za našu djecu, ja imam dijete koje je magistar u Sarajevu. Tri godine nije mogla dobiti posla kao magistar ljudskih prava zbog toga što smo mi bili u mješovitom braku. Ja ne bih mnogo pričala, ali samo sam htjela ukazati na neke pojave koje sam zapazila. I da kažem ovom kolegi koji je maloprije rekao da su oni više ugroženi – oni imaju toliko udruženja u BiH, ali morate imati prave ljude da se bore za vas. To vam kažem od srca, jer ja znam kako se boriti za nekoga! Samo toliko!

Osman Lužić: Radim u Savezu logoraša Zeničko – dobojskog kantona. Samo da kažem ovoj kolegici da naš Savez ima članova i hrvatske nacionalnosti i srpske nacionalnosti i da je multietnično udruženje.

Borka Rudić: Ko se dalje javlja? Izvolite slobodno. Ovdje je više puta ponovljeno nezadovoljstvo logoraša načinom rada sudova u Bosni i Hercegovini. Ja ću malo kasnije govoriti o odnosu REKOM –a i pravosuđa, ali ono što jeste činjenica postoji jako puno nerazumijevanja potreba žrtava, naročito svjedoka u sudskim procesima od strane pravosudnih institucija. I ono što Inicijativa REKOM nudi jeste uvažavanje potreba žrtava. Dakle, pravosudne institucije – tužitelji i sudije su usmjereni na to da kroz sudski proces i istragu pronađu činjenice i dokaze koji će pomoći da se osudi osumnjičeni za ratne zločine. Ono što Inicijativa REKOM želi jeste da čuje individualne patnje žrtava, da čuje njihovu priču u različitim segmentima, da čuje njihova preživljavanja iz perioda kada su bili izloženi različitim torturama, mučenjima, stradanjima i njihova razmišljanja o svemu tome u sadašnjem trenutku. Dakle, postoji bitna razlika u metodologiji rada institucija pravosuđa i onoga što bi trebalo da bude mandat REKOM –a kada bude formiran. I to dvoje, rekla sam, nisu u sukobu jedno s drugim, ali je bitno da postoji i sudski proces i jedno vansudsko regionalo tijelo koje će dati priliku ljudima da ispričaju svoju priču ma koliko ona bila subjektivna, ma koliko ona bila teška za one koji slušaju, ali će to biti autentična priča o stradanju i torturi koje je prošla osoba sa imenom i prezimenom. Mi ovdje često imamo zaštićenih svjedoka, imamo neimenovanih žrtava, a REKOM želi da svaka žrtva dobije ime i prezime, da se zna ko je to, da se zna mjesto stradanja i da se zna sve ono što je ona doživjela, i sve vrste tortura, mučenja i različitih poniženja koje je ta žrtva proživjela. Pozivam vas da govorite, izvolite.

Maksuma Topalović: Nevladina organizacija Alternative iz Kaknja. Ja sam malo zbunjena tokom ove diskusije, a reći ću odmah i zašto. Imam naravno određene informacije o REKOM –

u, da neke organizacije ulaze i izlaze, optužbe da se radi ovako ili onako i, s te strane, zadržavam pravo da kao organizacija imamo malo opreza u pristupu cijeloj ovoj Inicijativi, mada sam, zaista, i u ime organizacije i lično prepoznala ovdje jako dobru ideju. Bojim se da mi negdje krenemo sa dobrim idejama, pa onda sa nedefinisanim ciljevima i očekivanjima zalutamo i onda se tu jave svi drugi sitni problemi ili drugačiji interesi pa ideja propadne i prije nego što se razvije. To je nešto što ja govorim sa oprezom i mi ćemo razmišljati i govoriti u našoj organizaciji da li želimo i na koji način da pristupimo, želimo da budemo aktivni u svim ovim dešavanjima. Ali, ono što sam ja mislila da ću ovdje danas da čujem jeste da dobijemo jasne smjernice o čemu mi danas ovdje treba da razgovaramo. Mi sad govorimo u jednom trenutku da želimo da čujemo o patnjama žrtava, ali ja mislim da ovo nije mjesto za to. Ja se slažem da je misija, ili mandat ili uloga REKOM – a da čuje i patnje žrtava jer je to sasvim drugačije od svih onih interpretacija političara i onih koji su počinili zločine. Ali, neko je ovdje spominjao, mislim gospodin iz Vareša koji se prvi javio i rekao, o toj potrebi za psiho – socijalnom pomoći i mislim da treba zaista da govorimo da li ćemo mi ovdje danas da govorimo na taj način. Ovo nije mjesto niti prostor ni ambijent da govorimo na taj način, ili, što je gospođa pomenula, kako ćemo da djelujemo i kako mi da pomognemo. A onda sam prepoznala da gospodin iz Vareša, a to je i Borka Rudić naglasila, da govorimo o potrebama. To su ove potrebe da svjedoci koji dolaze na suđenje imaju drugačiji i bolji tretman, plaćene troškove itd...Ja bih samo zamolila da ne odemo predaleko, da se ne umorimo i da se ovo ne pretvori u one priče: ja ljubim Josipa zato što sam ja Bošnjakinja a on je Hrvat, pa zajedno radimo. Imamo možda nekakve interese da smo zajedno, puno je to dublje, puno je to drugačije, ali bih ja voljela da se danas ova diskusija ne svede na ove primjere jer je ovo puno kompleksniji problem. Evo zajedno da se dogovorimo na koji način ćemo govoriti. Većina nas danas ovdje je prvi put na konsultacijama, ako hoćemo da znamo kako funkcionise Koalicija i mreža, dajte nam te informacije. Dajte nam tačno naglasite šta bi mi danas ovdje trebalo da uradimo da se, jednostavno, bolje osjećamo i da ne lutamo. I da završim, naša organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava ima interesa da se uključi i da ovo pratimo, i da ljudski znam se ponašati i odgovoriti kada neko optuži ove ili one ljude, da zaista mogu da odgovorim. Ali prije toga i ja moram biti uvjerena u to, a ne da mi neko kaže šta trebam da radim. Ja želim biti uvjerena. Evo, hvala lijepo.

Borka Rudić: Hvala vam lijepa, to su veoma korisne sugestije. Ja ću sada preći na ovo što ste vi rekli - šta je to zapravo Koalicija za REKOM, šta su ciljevi i kakav bi zapravo trebalo da bude mandatat REKOM, budući da mnogi do vas nisu bili na našim ranijim skupovima i niste bili upoznati sa svim ovim. Dakle, mi ovdje govorimo o Koaliciji za REKOM, mreži nevladinih organizacija i REKOM – regionalnoj komisiji za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava na području bivše Jugoslavije u godinama koje su iza nas. Zašto je bilo potrebno formirati jednu ovakvu inicijativu, zapravo, kakav je tu kontekst? Od završetka rata u BiH je prošlo 15 godina, a mi nemamo zaokreženu sliku o tome šta se zapravo događalo u BiH, u njenim različitim dijelovima i među njenim narodima. Postoje, najmanje, tri istine koje se plasiraju ovisno o tome ko govori i postoji jako puno nerazmijevanja patnji i stradanja jednog dijela stanovništva kod drugog dijela stanovništva, itd. Dakle, priča o ratu kod

nas uglavnom se vodi u okviru jedne zajednice. Vrlo se teško prelaziti taj prag i skupovi poput ovog pomažu i prilika su da se govori o tome šta je doživjela moja zajednica i da čujemo šta je doživjela druga zajednica. Da čujemo šta su doživjeli oni iz Vareša, šta su doživjeli oni iz Maglaja i Zavidovića, iz Kaknja, čuli smo kako je bilo u Prijedoru. Inicijativa za REKOM nudi takvu mogućnost razgovora različitih zajednica, nacionalnih zajednica, različitih grupacija, nevladinih organizacija i pojedinaca o događajima iz prošlosti. Imamo sličnu situaciju i u drugim dijelovima bivše Jugoslavije, na primjer, na Kosovu. Od okončanja rata na Kosovu prošlo je gotovo jedanaest godina, ali još uvijek zajednica Albanaca i zajednica Srba govore samostalno o onome što se dogodilo, a vrlo rijetko se prelazi taj prag i veoma mali broj je onih koji su spremni da čuju patnje drugih. – Albanci da čuju patnje Srba i obratno, Srbi da čuju patnje Albanaca. Jako je važno znati i da su suđenja za ratne zločine što je počelo još 95. i 96. godine, kod Haškog tribunala da bi se nastavilo kod domaćih sudova ovdje u BiH, prije svega kod Suda Bosne i Hercegovine, ali i na nižim sudovima, ali svi ti procesi idu jako sporo. Neke procjene govore da sada postoji oko 2.000 predmeta otvorenih protiv osoba osumnjičenih za ratne zločine i druga teška kršenja ljudskih prava u toku rata u BiH. I da se ne zna kada će ti procesi biti završeni. Postoji statistika koja kaže da ima 11.000 osoba koje bi na različite načine mogle biti procesuirane zbog zločina počinjenih na prostoru BiH i u regiji. To je, dakle, jako veliki broj i potpuno je sigurno da, a najavljuje se i zatvaranje Haškog tribunala, svi oni koji su činili ratne zločine neće biti procesuirani i neće biti kažnjeni na način koji će biti satisfakcija žrtvama. Još samo jedna podatak: oko 16.000 osoba se još uvijek vode kao nestale na prostoru bivše Jugoslavije. To je ogroman broj ljudi čije porodice još uvijek ne znaju kakva je njihova sudbina, još uvijek nisu pronađene njihove kosti i nisu imale priliku na dostojanstvenu sahranu. To su tri argumenta na kojima se temelji ova Inicijativa i tri polazišta za iniciranje regionalnog dijaloga o događajima iz prošlosti.

Kada govorimo o sadašnjem položaju žrtava, vi svi znate, s obzirom da dolazite iz različitih udruženje žrtava, da većina njih živi u siromaštvu. Vidjeli smo nedavno nereda pred zgradom Vlade Federacije BiH, ljudi se bore za 200 maraka invalidnine ili dodatka za tuđu pomoć i njegu. To je ponižavajuće i, što vrijeme više odmiče od trenutka njihovog stradanja, oni su izloženi sve većim poniženjima i novom stradanju. Čuli smo ovdje danas konstataciju – žrtva i ratu, žrtva u miru, naprosto društva na prostoru bivše Jugoslavije nisu spremna na poštovanje žrtve, da adekvatno odgovore na njihove potrebe i da, ako ništa drugo, imaju sada normalan život zbog onoga što su doživjeli u prethodnom ratu. To je veliki izazov za vlasti u našem regionu, ali to je istovremeno i izazov za organizacije za ljudska prava, udruženje žrtava, udruge logoraša da se omogući žrtvama jedan dostojanstven život. Naravno, ne može Inicijativa za REKOM odgovoriti odmah i dati mogućnosti za dostojanstven život, ali, ako ništa drugo, pokazaće žrtvama da razumije njihove potrebe, da razumije njihova očekivanja, i da uvažava činjenice o torturi koju su preživjeli i patnje kroz koje su prošli.

Ono što se pokazalo u godinama poslije rata jeste da ne postoji suosjećanje sa žrtvama. To suosjećanje se javlja, uglavnom unutar iste zajednice. Danas smo čuli ovdje da muškarci, koji su

žrtve, misle da se bolje tretiraju žene – žrtve, da imaju bolju zaštitu, više mogućnosti za psiho – socijalnu pomoć, za druge vrste pomoći koje se nude ovdje u BiH, da li od zvaničnih institucija ili nevladinih organizacija, ili međunarodnih organizacija. Dakle, i sa te strane postoji različita percepcija odgovaranja na potrebe žrtava i mi suosjećamo i imamo jednu vrstu solidarnosti samo sa žrtvama koje su iste kao mi, koje potiču iz naše zajednice, uglavnom naše etničke ili religijske zajednice, a onda su žrtve podijeljene i prema nekim drugim segmentima. Ono što je također problematično jeste da su žrtve podijeljene i po političkim pitanjima i veoma su često predmet političkih manipulacija. Inicijativa za REKOM pokušava otvoriti pitanje solidarnosti među žrtvama bez obzira iz koje etničke zajednice dolaze, da u javnosti stvori platformu za poštivanje žrtava, za poštivanje onoga što su oni doživjeli i da izazovu solidarnost. Dakle, ne žaljenje žrtava nego suosjećanje sa onim što su oni doživjeli i solidarnost svih nas koji na direktan način nismo žrtve, nismo imali gubitaka u svojoj porodici, nismo bili u logoru, ali kao ljudi, kao humane osobe razumijemo te patnje i suosjećamo sa njima.

Ono što jeste jedan od ciljeva REKOM –a, a što je proisteklo iz potreba žrtava, jeste otvaranje dijaloga o prošlosti. Kada govorimo o prošlosti, mi se svađamo, jer svako do nas ima svoju percepciju onoga što se dogodilo. I to je potpuno prirodno. Svi mi imamo svoja sjećanja, svoja pamćenja i svoju potrebu da o onome što se dogodilo govorimo iz lične pozicije. Ali ono što je važno za otvaranje društvenog dijaloga o prošlosti jeste razgovor o činjenicama u vezi sa onim što se dogodilo i traženje minimuma suglasnosti o tim činjenicama. Niko ne očekuje da se mi grlimo i ljubimo nakon onoga što se desilo! To može biti lijepo i dobre su takve emocije. Ono što je nama važno kao ljudima koji žele graditi bolju budućnost sebi i svojoj djeci jeste da se dogovorimo o minimumu činjenica koje će za svakog od nas biti prihvatljive. Interpretacije su ono što ostavljamo sebi za pravo, ne želimo da se manipulira činjenicama, ali je jako važno da kažemo: jeste, to su te činjenice koje mi poštujemo i koje uvježavamo. Te činjenice su osnova društvenog dijaloga u kojem će biti moguće o prošlosti govoriti na način da poštujemo patnje drugih, da smo spremni govoriti o svojim patnjama, da imamo vlastite potrebe, da smo spremni također sa tim potrebama kroz Inicijativu za REKOM ići prema vlastima, i da, kada bude REKOM formiran, javno govorimo o svojim potrebama i događajima iz prošlosti.

Sada ću podsjetiti na nekoliko činjenica u vezi sa ovom Inicijativom za REKOM i sa formiranjem Koalicije. Dakle, u maju 2006. godine na Regionalnom forumu u Podgorici promovirana je Inicijativa za REKOM, na Forumu u Prištini 2008. godine je formirana Koalicija za REKOM, mreža nevladinih organizacija i pojedinaca koji su pristali dobrovoljno da uđu u ovu mrežu, regionalnu Koaliciju, i da svojim aktivizmom daju doprinos formiranju jedne regionalne komisije. Trenutno je 695 nevladinih organizacija, udruženje žrtava i pojedinaca u toj mreži. Vi ste dobili pristupnice na samom početku konsultacija možete pristupiti ovoj Koaliciji, ukoliko smatrate da je to prostor i platforma gdje možete ispuniti neka svoja očekivanja i iskazati svoje potrebe. Do sada je održano 80 debata i šest regionalnih foruma i u sve ovo uključeno je više od 4000 pojedinaca i organizacija. Data je podrška Inicijativi za osnivanje REKOM-a. Sada je već izvjesno da smo od pitanja – *da li REKOM i zašto REKOM*- došli do

pitanja *kako REKOM*. Dakle, na koji način bi trebalo da bude formirana ta Komisija, šta će biti njen zadatak, kakvi će biti glavni ciljevi i čime će se ona zapravo baviti? U januaru ove godine formirana je Radna grupa za izradu modela REKOM-a i prije nekoliko dana bio je u Beogradu jedan u nizu sastanaka članova te ekspertske grupe koja je definirala neke od aktivnosti kojima će se baviti REKOM. I negdje krajem maja trebalo bi da bude gotov Nacrt statuta koji će sadržavati odgovore na pitanja: kako će REKOM izgledati, šta će biti njegov mandat, ko će biti njegovi članovi, kako će se birati članovi Regionalne komisije, koji vremenski period će obuhvatati njene aktivnosti, koliko će ona trajati. Dakle, koliko dug će biti mandat REKOM – a, na koji način će sve ona raditi...Na kraju ja ću reći nekoliko riječi o tome šta je pokazala ova debata kakav treba da bude mandat REKOM –a. Sada se priprema i medijaska kampanja za promociju Inicijative REKOM, a krajem ovog mjeseca bi trebalo da krene prva faza kampanje, negdje na jesen planira se druga faza medijske kampanje i u proljeće slijedeće godine priprema se treća faza koja će zapravo biti priprema kampanje za prikupljanje milion potpisa. Dakle, jedan od ciljeva Inicijative za REKOM jeste da se prikupi milion potpisa u cijelom regionu bivše Jugoslavije i da se ide prema parlamentima država, nastalih na ovim prostorima. I to će biti jedna kredibilna lista organizacija i pojedinaca koja će zahtijevati od parlamenata da prihvate ovu Inicijativu. Mislim da će to biti veliki izazov za vlasti ne samo u BiH, nego u svim drugim državama bivše Jugoslavije da kažu da li prihvataju ili ne prihvataju stavove i zahtjeve milion ljudi koji su svojim potpisom odlučili da zatraže donošenje odluka u parlamentima o formiranju Regionalne komisije. I, negdje u junu 2011. tih milion potpisa sa definiranim mandatom Regionalne komisije bi trebalo da bude predato parlamentima u zemljama bivše Jugoslavije i ja se iskreno nadam da će parlamenti prihvatiti jednu ovakvu inicijativu. Bilo je više pokušaja, ne samo u BiH nego i u Srbiji da se formiraju određene komisije, koje su se bavile događajima iz prošlosti, ali svi znamo kako su te komisije završile. Na žalost, ovih smo dana svjedoci da se rezultati jedne komisije, koja je formirana u Bosni i Hercegovini – to je Komisija za Srebrenicu, koja je bila državna komisija i koja je radila sa ljudima iz oba entiteta, koja je napravila odličan posao...pokušava minimizirati. Traži se sada preispitivanje nalaza te Komisije i ponovni popis žrtava u Srebrenici što je zaista nedopustivo i sa moralnog, društvenog i humanog aspekta prema žrtvama genocida u Srebrenici. Posebno prema onima koji su preživjeli genocid, da se ponovno prebire po kostima njihovih najdražih. Zbog toga mislim da je jako važno da sve ove aktivnosti koje mi vodimo budu predstavljene u javnosti da se zna da je ovo komisija koja treba da bude jedinstvena u svijetu jer obuhvata više zemalja, cijeli jedan region, koja će poštovati žrtve i činjenice koja sama bude utvrdila.

Nekoliko dilema koje smo čuli i danas u vezi sa Inicijativom za REKOM. Više smo puta ponovili da ova Komisija nije i neće biti alternativa za suđenja za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije. Ovo je zapravo regionalni odgovor na ograničenja u pristupu istini o događajima iz nedavne prošlosti. Rekla sam, ponoviću opet, suđenja, svi sudski procesi i sve istrage su usmjereni ka dokazivanju krivice onoga koji je optužen za ratne zločine i kome se sudi, a ne na slušanje žrtava, na njihove ispovijesti i na prikupljanje činjenica o onome što se njima dogodilo. Veoma često smo imali priliku vidjeti koliko su žrtve bile frustrirane odnosom

pravosudnih institucija, koliko njih uznemirava suđene i svjedočenje, koliko je za njih to teško, koliko treba snage da se oni suoče sa nekim ko ih je silovao, ko ih je maltretirao.. Zbog toga mislimo da REKOM može ponuditi jedan drugi pristup, i metodološki i humaniji, za slušanje žrtava. Jedan od načina na koji će raditi REKOM biće javna svjedočenja, o tome ću kasnije govoriti, ali i ovdje će biti jedan potpuno drugačiji pristup u tretiranju žrtve i privatanju onoga što ona sama govori. Važno je još naglasiti da sva ova suđenja koja su bila nisu dovela do pokretanja javne debate o zločinima unutar država ove regije. Mi smo svjedoci političke podrške ratnim zločincima i osuđenim ratnim zločincima. Mi smo svjedoci dočekivanja uz sve gotovo državničke počasti osoba koje su služile kaznu za ratne zločine pa prijevremeno puštene. Mi smo svjedoci pozivanja u kabinete, u Predsjedništvu BiH osoba koje su osumnjičene, i suđene i presuđene za ratne zločine. To su događaji koji ponovno žrtvu čine žrtvom i u miru i koji ponovno povrjeđuju rane koje žrtve imaju. Zbog toga mislimo da je važno da se stvori jedan društveni mehanizam, jedna komisija koja će bez obzira na politička dešavanja dati priliku svakoj žrtvi bez obzira odakle ona dolazi i uvažiti svaku žrtvu bez obzira kakva su bila njena stradanja.

Ono što je također jako važno i jedna je do ciljeva Inicijative za REKOM jeste zaustavljanje manipulacija sa žrtavama. Ja neću sada i ovdje puno govoriti o tome, jer vi znate puno bolje od mene, šta se dešava. Evo danas ima jedan skup na Vlačiću gdje se pokušava, petnaest godina nakon rata, donijeti jedan krovni zakon koji će zaštititi logoraše. Šta je to već manipulacija sa žrtvama! Ne može se drugačije objasniti nebriga društva, nebriga vlasti, svih vlasti bez obzira koje su političke opcije od rata na ovamo da nismo dobili jedna krovni zakon koji će zaštititi logoraše. Savez logoraša BiH, prema tvrdnjama njegovog predsjednika, ima 50.000 članova. Sigurna sam da je značajan broj logoraša i u drugim udrugama, udruženjima i savezima koji postoje u BiH. Znači, to je ogroman broj ljudi, koji ni nakon rata nemaju zakonsku zaštitu, a kamoli materijalnu nadoknadu ili da su doživjeli da im budu isplaćene odštete za boravak u logorima! Još uvijek se vode debate o tome šta su logori, šta su mjesta zatočenja. Ne možemo se dogovoriti o tome, a kamoli kako pružiti ljudsku satisfakciju osobama koje si bile logoraši. Često se govori o logorašima, govori se o silovanim ženama, kod nas još uvijek nije otvorena debata o muškarcima koji su silovani u logorima ili koji su na druge načine mučeni u logorima. To je pitanje koje je jako bolno i za same logoraše, a s druge strane imamo društva koja nisu spremna da prihvate takve činjenice iako je to naša stvarnost, to je ono što se zaista događalo.

Za Inicijativu REKOM je važan i regionalni pristup. Bilo je jako puno dilema o tome da li nacionalne komisije, da li komisije koje će obuhvatiti samo određena područja...Ovdje je preovladao regionalni pristup i zalaganje za regionalnu komisiju, prije svega zbog karaktera rata koji se vodio na prostoru bivše Jugoslavije. Činjenica je također da su izbjeglice, rasute po cijelom regionu, izbjeglice iz BiH su u Hrvatskoj i Srbiji i širom svijeta, da su izbjeglice iz Hrvatske u BiH, izbjeglice sa Kosova u Srbiji, itd, itd...Naprosto, karakter rata na ovim prostorima je bio regionalni i zbog toga se mora govoriti o regionalnoj komisiji koja će utvrđivati činjenice paralelno u svim zemljama regiona. Ovaj regionalni pristup važan je i zbog činjenice

da imamo sada doređene istine u Srbiji, da imamo neke druge istine u Hrvatskoj, da imamo neke treće istine u BiH, Crnoj Gori, na Kosovu....REKOM bi trebalo da otvori prostor za iznošenje činjenica o svim tim događajima, da se govori o svim tim istinama, da se govori o svemu onome što se desilo u tim zemljama za jednim stolom. Da to bude jedinstvena platforma na kojoj će biti iznesene, utvrđene činjenice i dokumentovane iz svih tih zemlja i one će biti sakupljene na jednom mjestu.

Ovo je put za suočavanje sa zločinima i sa vlastitom dogovornošću. Zašto to kažem? Više smo puta to čuli i danas govorimo samo o onome što se desilo nama, što se desilo našem narodu, što se desilo mojoj porodici, a nismo spremi da čujemo šta se desilo drugima. Dakle, koliko su spremni ljudi iz Hrvatske, Hrvati da čuju šta se desilo Srbima, šta se desilo Albancima, koliko smo mi iz BiH spremi da čujemo za patnje Bošnjaka sa Kosova – šta su oni sve doživjeli, kakvi su sada oni građani na Kosovu, za Srbe na Kosovu itd...Dakle, ovo je prilika da se suočimo sa zločinima koji su, ponekad, činjeni i u naše ime. Neko je otišao i pravio zločine smatrajući da može time mene da zaštiti kao pripadnika određene nacionalnosti!? Ovo je prilika da se sami suočimo sa vlastitom prošlošću, da vidimo koliko smo bili sudionici ratnih zbivanja. Vi znate da sam ja bila novinarka, da sam radila cijeli rat i da sam bila ratni reporter. Ovo je prilika da se govori o mojoj ulozi i ulozi svih novinara koji su radili u BiH i u regionu, da li su oni svojim djelovanjem, svojim izvještavanjem pomagali ljudima ili su raspirivali rat. Koliko su novinari bili sredstvo politike u tim događajima i koliko su oni prouzrokovali svojim izveštavanjem zločina. Dakle, da li je neko slušajući izvještaje nekog novinara, čitajući tekstove odlučio se da napravi ratni zločin?

Jedan od ciljeva REKOM –a jeste uvažavanje svih žrtava. U dosadašnjim debatama je ovo pitanje izazivalo različite reakcije. Prva skepsa je bila u činjenici da su se mnogi bojali izjednačavanja žrtava. Dakle, ako mi govorimo o srpskim žrtvama, o hrvatskim žrtvama, o bošnjačkim žrtvama, o albanskim žrtvama... da ćemo mi minimizirati stradanja svake od ovih žrtava, da nećemo uvažavati činjenicu o broju žrtava,... Kojih je i čijih je žrtava najviše, kako su pojedinci stradali? REKOM u svojoj suštini odbija takvu mogućnost kroz činjenicu da će utvrđivati, da će biti jedan od zadataka REKOM –a utvrđivanje svih imena i prezimena žrtava, mjesta njihovog stradanja i okolnosti pod kojima su stradali. Dakle, kad jednom to bude urađeno onda više neće biti mogućnosti da neko kaže ovi su manje žrtve, mi smo veće žrtve ili mi smo najveće žrtve. Postojeće dokumentacija, postojaće spiskovi svih žrtava i tada ćemo tačno znati kako je ko stradao, ko je prema kome vršio različite vrste torture i šta se zapravo događalo na određenim mjestima. Ono što Inicijativa za REKOM potencira to je solidarnost sa žrtvama. O tome sam više puta govorila, ne bih sada ponavljala. Ta solidarnost podrazumijeva iznalaženje minimuma zajedničkih interesa među žrtvama. Da li će taj zajednički interes biti upravo ovo što sam maločas rekla – da se popišu sve žrtve, da se utvrdi gdje su stradali i kako su stradali? Da li će to biti stvaranje i nekih drugih popisa, da li će to biti evidentiranje mjesta zatočenja? Da li će to biti evidentiranje svih nestalih? Napraviće se, dakle, minimum zajedničkih interesa i zajedničkih potreba svih žrtava na prostoru bivše Jugoslavije. I na bazi toga će se onda praviti

javna debata i utvrđivati sve okolnosti, pa možda čak otkriti i neki novi zločini, ne možda već sigurno, i stvoriti jedna dobra baza, jedna dobra dokumentacija koja će moći da koriste i sudovi. Ono što također ne treba zaboraviti jeste činjenica da će REKOM dati mogućnost za liječenje rana. Činjenica da ćemo govoriti o tome pod posebnim okolnostima, na način kako je rekla koleginica iz Kaknja, da žrtva ne bude ponovo uznemirena. Mi ćemo dati priliku da ljudi iz sebe izbace sav bol koji su doživjeli, sve one teškoće i da pokušaju, na neki način, sami sebi pomoći u oslobađanju od tereta koji su nosili svih ovih godina. Ono što se pominjalo u prethodnim debatama jeste suosjećanje sa žrtvama, iznalaženje minimuma zajedničkih interesa i potreba i put koji vodi ka pomirenju. Bilo je jako puno diskusije o tome može li REKOM da vodi ka pomirenju, da li je pomirenje uopće moguće i šta zapravo znači pomirenje? Da li to znači da ćemo se mi sada miriti jedni sa drugim? Da ćemo pružati ruke jedan drugom? Je li to zapravo znači da će se svako od nas pomiriti sa svojom prošlošću i vlastitom ulogom u onome što se događalo na prostorima bivše Jugoslavije? Ja mogu sada reći svoj stav – mislim da će to biti sve zajedno. Dakle, da ćemo mi kroz ovu Inicijativu, kroz slušanje onoga što se dogodilo, kroz utvrđivanje činjenica otvoriti put ka pomirenju sa samim sobom, sa svojom vlastitom prošlošću i sa svim onim što nam se dogodilo.

Veliki dio naših konsultacija je bio posvećen diskusiji o uzrocima i činjenicama u vezi sa onim šta se dogodilo. Dakle, postoji velika još uvijek dilema o ovome nema jasnog stava da li budući REKOM treba da se bavi samo činjenicama, utvrđivanjem i dokumentovanjem ili treba da se bavi i uzrocima, koji su doveli do činjenja ratnih zločina i drugih povreda ljudskih prava na prostoru bivše Jugoslavije. Neki smatraju da, kada bismo govorili i o činjenica i o uzrocima ne bi došli nigdje. Opet bismo se zapetljali u ono što je naša ratna prošlost, ne bismo znali dokle da idemo. Na nekim konsultacijama je rečeno kako bismo se vraćali do same Kosovske bitke, jer korijeni zla, korijeni mitologije i onoga što se raspirivalo mržnju na ovim prostorima i što je uzrokovalo ratove vode čak do Kosovske bitke! Neki smatraju da ne trebamo ići dalje od onoga što se dogodilo u nedavnoj prošlosti, dakle, u periodu od 1991. do 2001. Godine. Drugi opet smatraju da, ako se ne odmaknemo od tog perioda, ako ne govorimo o pripremi rata na ovim prostorima, ako ne govorimo o političkoj pripremi rata, onda nećemo adekvatno moći utvrditi činjenice, odnosno, te činjenice će nekako biti izdvojene i neće biti relevantne za ono što se događalo. To pitanje je još uvijek otvoreno i nekako se sada iskristalisao stav da se ne bi trebalo vraćati daleko u prošlost, ali isto tako da bi se u utvrđivanju činjenica moralo govoriti o pripremi ratova u periodu 1991 -2001. Mora se staviti u određeni politički kontekst, društveni kontekst, kulturološki kontekst sve ono što se događalo na prostorima bivše Jugoslavije u tom periodu. Argumentacija onih koji su govorili da se trebamo baviti samo činjenicama bila je u tome da ćemo, ako otvorimo pitanje uzroka ponovno doći do novih sukoba. To ima svoju vrijednost, takvi stavovi imaju svoje utemeljenje u našoj stvarnosti. Bili svjedoci toga da su, na primjer, kada je presuđena tužba BiH protiv Srbije kod suda u Hagu, u javnosti BiH otvorene su nove rane, stare rane su bile pozlijedene, u javnost se vratio jezik mržnje kakav nije bio zapamćen od 92. godine. Dakle, svaka priča koja otvara pitanje uzroka rata je teška i oni koji budu pravili mandat

REKOM –a moraće vrlo pažljivo definirati pitanje odnosa uzroka i činjenica kako ne bismo opet imali neke nove sukobe i nove dileme kojih ima jako puno kod svih nas.

Vraćam se kratko na odnos REKOM –a i pravosuđa – REKOM ne može biti zamjena za sudske procese, pravosudni procesi su usmjereni na dokazivanje krivici osumnjičenog,a REKOM se fokusira ili treba da se fokusira na pojedinačna sjećanja i javna svjedočenja. I, ono što jeste bitno da REKOM može pomoći pravosuđu na način da će dokumentovati neke od zločina o kojima još uvijek nije govoreno, o kojima se nije pričalo dijelom iz političkih razloga,a dijelom zbog činjenice što mnogi koji su bili žrtve, nisu imali snage da otvore ta teška pitanja tortura koje su nad njima provedene.

Ono što je sasvim sigurno – REKOM će omogućiti javna svjedočenja.To je nešto što su činile sve komisije koje su formirane širom svijeta, neke od njih su bile komisije za pomirenje, nek su bile komisije za utvrđivanje činjenica..., na svim tim komisijama najznačajniji dio rada, uz dokumentovanje činjenica o događajima, bila su javna svjedočenja. Imaćemo priliku danas kada budemo gledali kratki film – traje 11 minuta – o Komisiji u Maroku, vidjeti snagu i uticaj javnih svjedočenja posebno na mlade generacije u sredinama gdje su organizovana ta javna svjedočenja. Mi smatramo da javna svjedočenja mogu doprinijeti snažnijem glasu žrtava u našoj javnosti. Dakle, o žrtvama se govori samo rijetkim povodima, žrtve uvažavamo samo onda kada nam trebaju, kada su godine izbora...Ono što će ova javna svjedočenja omogućiti jeste zapravo da glas žrtava u javnosti bude puno snažniji nego što je bio do sada. Bitno je da će svjedočenja moći pratiti svi i da će predstavnici jedne zajednice moći čuti šta se dogodilo žrtvama iz drugih zajednica i to je, vjerovatno, najveća vrijednost javnih svjedočenja da će mnogi koji nisu željeli, koji nisu imali priliku, koji nisu htjeli čuti druge imaće priliku na javnim svjedočenjima da se suoče sa patnjama drugih. Kažu da su javna svjedočenja jako bitna za mlade generacije jer sada stasava jedna generacija koja zna o ratu koliko su imali prilike sami da se informiraju, koliko su mogli da pročitaju i koliko su mogli da čuju unutar svojih porodica ili među svojim drugovima. Mi znamo koliko je bosansko-hercegovačko društvo podijeljeno. Sva društva u našem regionu su podijeljena društva, mi vodimo nekako paralelne živote, dodirujemo se ponekad u tim našim životima, susrećemo se na skupovima poput ovih...Ta javna svjedočenja bi trebala biti časovi historije za mlade generacije koje će imati priliku da čuju sve žrtve, da nekako te činjenice situiraju u svojim glavama i u pamćenju, te da iz toga izvuku zaključke koji ne bi trebali u budućnosti dovesti do stradanja kakva su doživjeli njihovi roditelji, njihovi djedovi ili članovi njihovih porodica. I na samom kraju, ono što je također bitno jeste da će javna svjedočenja pomoći razbijanju mitova. Mi imamo mitove unutar određenih zajednica o junaštvima, o tome koliko je ko zaslužan za historijska zbivanja na prostorima bivše Jugoslavije, koji je narod najstariji, kome su pripadali ovi prostori vjekovno...Javna svjedočenja će pomoći da čujemo šta su ljudi doživjeli i na bazi toga ćemo moći da formiramo neke nove društvene politike koje će onda uticati i na obrazovni sistem, koja će onda uticati na stvaranje potpuno novih književnih djela, novog književnog pristupa, literarnog pristupa, kulturološkog pristupa...u tretiranju događaja iz prošlosti.

I na kraju još nekoliko rečenica. Dosadašnja debata, koja se vodi od 2008. godine, je ponudila još neke aktivnosti za buduću regionalnu komisiju. To je popis svih stradalih. Ako REKOM išta bude radio REKOM mora napraviti popis svih stradalih, posebno zbog činjenice što se popisi rade kroz različita udruženja, svako ima svoju evidenciju. Imamo slučaj različitih podataka o broju stradalih, o broju žrtava, negdje se kreću ti podaci, na primjer u BiH od 250.000 žrtava do 100.000...Nedavno je bilo obilježavanje godišnjice stradanja u logoru Jasenovac u Drugom svjetskom ratu, pa smo slušali brojke od 70.000 do 700.000 stradalihDakle, popis stradalih će biti jako važno napraviti zbog činjenice da će se na taj način prestati sa manipulacijama o broju žrtava, o broju stradalih i o onome što sam govorila – prestaće se kalkulisati sa tim da li je više stradalo “mojih” ili “tvojih”, čije su žrtve važnije, a koje su manje važne. 16.000 nestalih je – REKOM treba da se bavi i pitanjem nestalih, rješavanjem sudbine nestalih, otkrivanjem još neotkrivenih masovnih grobnica i mjesta gdje su te grobnice bile, i to je jedno od jako važnih pitanja. Za svaku žrtvu, za svaku porodicu žrtve je važno da sahrani na dostojan način svoje najdraže. Jedan od prijedloga je da se u okviru REKOM –a napravi jedinstven popis logoraša, logora i mjesta stradanja. I na kraju, da se napravi antologija novinarskih tekstova koji su pripremali rat.

Ukratko, to je ono što su ciljevi REKOM –a, to je proisteklo iz debate, to su neke dileme koje se vezuju i za ovu Inicijativu i za cijeli REKOM. Ja sam tu da odgovorim na neka pitanja ukoliko budem znala, a nadam se da hoću. Sada predlažem da napravimo pauzu, popijemo kafu i vratimo se da možemo nastaviti diskusiju i pogledati film iz Maroka.

Pauza

Borka Rudić: Ja ću sad pustiti film o komisiji u Maroku, traje negdje oko 11 minuta. Vidjećete kako je ta komisija formirana, sa kojim ciljem, kako je radila, kakva su iskustva...pa ćemo onda nastaviti našu debatu.

Film o komisiji u Maroku

Borka Rudić: Čuli ste kako je to bilo tamo, na koji način je bila organizovana ta komisija, kakav je bio njen mandat, kako je radila...Mogli ste osjetiti dio atmosfere kakva je vladala u Maroku u vrijeme dok je radila komisija i mogli ste osjetiti sve te emocije koje su pratile javna svjedočenja. Nekoliko stvari koje su rečene ovdje na filmu, bile su rečene i u uvodu naših konsultacija.Dakle, jako je važno suočavanje sa prošlošću.Ne znam da li ste zapazili taj detalj – Dekret o formiranju komisije u Maroku donio je kralj, mladi kralj, sin suverena koji je vršio zločine. To je, dakle, potreba da se sami suočimo sa svojom prošlošću, sa onim što se dogodilo. Evo ovdje u okviru kraljevske porodice, mislim da je to velika odluka, jedno moralno iskušenje koje je bilo pred tadašnjim suverenom Maroka, mladim kraljem, da donese Dekret i uspostavi Komisiju koja će istraživati zločine njegovog oca. Jedna takva vrsta katarze, otrježnjenja i suočavanja sa vlastitom prošlošću je nešto na šta cilja i ideja o formiranju Regionalne komisije na prostorima bivše Jugoslavije. Također ste imali priliku da čujete koliko je važno žrtvama da ih slušate, da oni

imaju priliku da kažu to što im se dogodilo, da pokažete da ih razumijete i da ste solidarni sa njima, dakle, da suosjećate sa nesrećom koju su doživjeli. Ovdje je bilo puno riječi o tome kakav je bio mandat komisije, koliko je ona radila, koji period je obuhvatila – dosta dug period od 43 godine....dakle sve ono o čemu smo mi danas govorili i što se postavlja kao pitanja ili kao dilema ili kao cilj i REKOM-a. Ja vas opet pozivam da se javljate, da govorite, da kažete vaša zapažanja, da nam potvrdite da li ono što smo rekli o REKOM – u; kakav treba da bude, šta su ciljevi, šta se do sada u debati pokazalo kao jako važno i o čemu REKOM treba da vodi računa...Da li ste to razumjeli kao našto sa čime se možete identificirati i što može i vama lično pomoći. Izvolite.

Ja sam **Naim Bašić** iz Novog Šehera, Udruženje u Maglaju. Pod broj jedna – podržavam REKOM kao organizaciju koja pokušava kroz ovo sve da se vidi i da se nađemo negdje...Ovo mi je jedna od prvih prilika da kažem nešto o tome kroz šta sam prošao, što sam doživio.... i sada sam ne znam odakle bih krenuo...Ja bih najviše volio da sam ja, a vi učiteljica pa da počnete pitati jedno po jedno i o svačemu. Jer čovjek koji je proveo nekakav život, radni vijek sa suprugom ostvario svašta nešto...koji ostaje preko noći bez igde išta, koji kreće u neizvjesnost, ne zna gdje, kud i kako, porodica komplet, bez ijednog čovjeka u mjestu gdje je bilo 90 odsto muslimana, je nestalo; izišli, sve je ostalo, došli smo do jednog mjesta....emocije rastu i čovjek ovako teško govori ... I kad kažemo tunel – prokleti ovaj tunel žepački, gdje čovjek dolazi, otac, mati, pet sinova, ja među tih pet sinova, sa kćerkom, ženom, sinom...U određenom momentu dolazi nešto što se čovjeku ne može opisati i kazati, jer kako kazati da otac mora ostaviti sinove, odnosno, čovjek mora ostaviti ženu, brat sestru i tako....To je teško ispričati! Međutim, kroz ovo sve, ja kažem da je sreća što svi nismo bili isti u tom momentu, sa bilo koje strane. Po meni ko je bio čovjek prije rata, u ratu, ostao je to i poslije rata. Pretežno takvi su ljudi bili. Danas kad pogledamo, na našem je terenu urađeno prilično dosta, i radi se hvala Bogu dosta...Međutim, kad pogledam neke stvari: škole, osnovno što treba je da zbližuje, odnosno, da se ne rastavljamo od malena, što se sada događa u školama? Ja sam išao u školu i od malena nisam čestito znao ko je ovaj, a koje je onaj, po imenima smo se znali. Međutim, danas je još uvijek prisustvo dijeljenje toliko godina proslje rata. Škola Šher, škola Fojnica...to su škole u kojima djeca idu posebno, to je žalosno da se događa u ovom vremenu. Meni je drago da će neke organizacije pokušati da dođu do neke istine, da se ostvari za budućnost naše djece i nas sviju da se ovo više nikada ne ponovi. Ja bih imao mnogo toga pričati, ali neću da oduzimam vrijeme, ali kada pogledam ovo ovdje šta se dešava na našem terenu, ovo nije dobro...U svemu ovome, onome gore je najpreča vlast, najpreča mu je njegova stolica...Evo, vidite, po ovim spiskovima, ja sam pogledao spiskove, nema načelnika ovog, nema onog, nisu se odazvali. Znači, oni se brinu o sebi, viša je njima briga o njima samima nego o nama. Ko smo mi, šta smo mi? Kada mi tražimo nešto, kada naše udruženje traži da nam treba ovoliko ili onoliko, oni kažu: ma vas nema nigdje. U ovom svemu, kažem vam, priče su naše teške, mogu se pričati, čuo sam ovog čovjeka, moglo bi se pričati satima, da ne bih ja puno dužio, dao sam priliku i drugima. U ovom svemu treba doživjeti nešto i može ga razumjeti samo onaj ko je doživio isto. Ja se sjećam, kada sam izašao iz logora 95. godine, devet mjeseci sam bio u logoru sa sinom, trebalo je to preživjeti. Poslije nas se, na

žalost, desila Srebrenica, ja gledam one žene, gledam one ljude sa tašnom, sa torbom....ja se vidim sa njima! Međutim, onaj ko to nije doživio, teško to može razumjeti. Moj rođeni brat, koji je živio u Zenici, kada su moji gore otišli, on je rekao, malte ne, vama je lakše nego njemu. Moj rođeni brat! A kamoli neko treći ili peti...Kažem vam, to su takve priče da bismo mi mogli pričati satima i satima....Podržavam sve ovo, ovakve manifestacije, kažem REKOM podržavam, da idemo reći kako nam je! Još samo da kažem, žao mi je što niste pozvali nekog iz Udruženja žena iz Novog Šehera, jer su to žene koje su preživjele nešto veliko...

Borka Rudić: Hvala vam lijepa, pozvaćemo ih drugi put, dobro je da ste nam rekli da ima Udruženje žena u Novom Šeheru. Ko se dalje javlja za riječ?

Ja sam **Mirko Šimunović**, predsjednik Zajednice obitelji Zeničko-dobojske županije poginulih hrvatskih branitelja. Želim ponešto progovoriti o ovome. Za pozdraviti je ovakve manifestacije, mislim da će pružiti dosta toga upravo stradalnicima.Međutim, od ovakvog ustrojstva države kakva je ova naša, mislim da ne možemo očekivati da će ovaj projekat polučiti onakve rezultate kakve mi priželjkujemo. Prošlo je 15 godina od završetka rata, a mi još nismo državu napravili.Država napravljena u Dejtonu, koju svjetska znanost ne poznaje, jedno čudovište sa tri glave, šest očiju, šest nogu, tri stomaka, i te oči, za čudo Božije, šašokaste su, da se izrazim pravim narodnim žargonom. Ne gledaju u istu stranu ni ta dva oka.Prosvjetni sam djelatnik, 44 godine sam radio u obrazovanju, odgojio sam niz generacija i da bude nesreća veća, dobar dio te populacije je stradao u ratu. Napravljena je država i ništa se nije desilo što se nije očekivalo. Neko je po scenariju pravio ono što se desilo 90, 91,92, 93...pa sve do današnjeg dana. I dalje nekome nije stalo da se napravi država. Mi možemo pričati o nedaćama, šta se desilo...Mislim da nijedan narod nije stradao, stradao je čovjek, čovjek, čovječije dostojanstvo, stradao je ljudski ponos, ljudski karakter, degradirano je ono po čemu čovjek treba da se zove čovjek. Od tog čudovišta ne možemo očekivati ništa jer mu zakonska regulativa ne dozvoljava da živi. Svjetska zajednica je uportijebila sve moguće savremene inkubatore upumpavajući silna sredstva i izvlačeći ta sredstva sa ovih prostora, sa željom da to čudovište počne da živi, ali ono ne može da živi. Kakvo je ustrojstvo, kakva je zakonska regulativa, ne možeš napraviti normalnu državu, jer takve države nema na svijetu. Svjetska znanost je ne poznaje. Dok ova države ne bude imala Ustav koji će regulirati osnovna ljudska prava, nema države. Ovakva kakva jeste, mi se možemo napinjati, možemo nastojati, možemo priželjkivati. Međutim, dok se neke stvari elementarne ne riješe, da država dobije svoje konture onakve kakve imaju ostale države svijeta, onda će tek se moći razgovarati o ljudskim pravima. Jer se ta ista ljudska prava, ta ista država koju svjetska zajednica njeguje, tetoši joj...ta ista država nasrće na populaciju koja je već stradala skidajući sa ljudi od mirovina, od invalidnina, itd. I ponovno istiskujući svojom regulativom ljude na ulice, ljudi su gladni i ne možemo očekivati da će se nešto dobro desiti. Ako je čovjeku zgaženo dostojanstvo, on je spreman na sve. Ako je čovjek gladan, ako mu dijete plače, on je spreman na sve, on poprima obilježja životinje jer se suspendiraju neke stvari u glavi čovjeka jer mora imati osjećaj za preživljavanje. Molim Boga, da vam kažem, da se ustroji neka normalna država koju ćemo zvati država i kada bude čovjek u njoj imao svoja prava, biće svima dobro.

Ništa se slučajno nije desilo. Sve je to planirano. Ja sam negdje 90 –te, pošto sam već stariji čovjek, slušao jednog engleskog analitičara, koji je nagovještavao scenarij, koji je trebalo da se desi na prostorima Jugoslavije, i, od prilike 80 odsto toga se realiziralo. Slušajući BBC, mislim da je to bila 90. godina, imao sam osjećaj da je čovjek imao scenarij kako će se to desiti i da se to i realiziralo. Za čudo Božije, tri su vojske bile i svaka je radila iste stvari kao da je radila po istom receptu, po istom „kuharu“ spremala zločine. Dakle, zgažen je čovjek, ništa se nije slučajno desilo i nećemo imati ni mi države ovdje dok nekome ne bude volja da je napravi. A zločine treba sankcionirati, zločince treba proganjati. Mnogi će ostati mimo optužbi, mnogi će ostati nezapisani... Kažete da će ovaj REKOM, da bi trebalo da liječi rane. Teško će se zaliječiti rane ako neko ne želi. Ja sam se pokušavao baviti događanjima na prostorima žepackoga kraja. Ljudi moji, posklanjana je dokumentacija – Zavidovići, Maglaj...ti nisi mogao...ne možeš doći do broja poginulih, ne možeš doći do jedne najobičnije razmjene tijela poginulih, ne možeš nać potvrditi da je neko poginuo, sve je to sklonjeno! Što je sklonjeno? Da se ne može progoniti! Dakle, rat otpočinje kada ljudi ne žele da razgovaraju. I još nema spremnosti da se razgovara, nema te spremnosti, strukture se izmiču, jednostavno, vidjeli ste, jedan narod izašao u Sarajevu na ulice i ne nađe nikoga u Vladi, jer Vlada se sklonila u „bunkere“, sklonila je se, otišla, onome porastao pritisak, oni ušli u Vladu, nema nigdje nikoga, onda razbijaj namještaj...! Ljudi, sve su ovo za pozdraviti inicijative, sve je ovo dobro, ali dok ne napravimo nešto korijenito u samoj osnovi, da napravimo državu koja će biti pravedna, ne mora biti ni srpska, ni hrvatska ni bosanska, nek bude samo pravedna! Ja kažem, da je se htjelo za 15 godina, da su mene pustili da odem na Vlašić i nađem čobana od 50 ili 70 godina i jednog na Ozrenu, i naću jednog dole negdje na Vranici...dam im rok od šest mjeseci, ako ne naprave državu - tri zrela čovjeka - jedan Bošnjak, jedna Srbin i jedna Hrvat, ako ne naprave državu bolju od ove, evo glave! Dakle, ne želi se, još se priželjkuje da se ljudi ubijaju, ovakvim odnosom vlasti prema narodu to treba tako očekivati, jer ne može biti čovjek gladan zadovoljan, čovjek bez posla....**Niko neće da iznese podatak, čak ni dnevni tisak neće, koliko se ovih jadnih ljudi iz logora ubije za godinu dana u BiH!?** Hrvatska to prezentira, udruženja to prezentiraju, međutim u Bosni toga nema. Koliko ljudi ne može, dobio je 300 maraka a država i to hoće da oporezuje, a svoje plaće podižu...Mislim, to su strašne stvari, neke korijenite promjene će se morati desiti, kada će to biti, ko se brine za zdravlje ovih ljudi što su bili po logorima, koliko njih boluje od posttraumatskog sindroma, koliko ih je sebi štrik oko vrata svezalo i na taj način prikratilo muke, 15 godina poslije završetka rata?

Kad je završen Drugi svjetski rat, borci su nosani kao kap vode na dlanu, i sada imaju veća prava nego što ovi imaju iz ovoga rata. Dakle, jedan narod! Narod je zloupotrebljen i narod sav teret nosi, dokle će ...Samo mogu reći, razgovarao sam sa ljudima, svako svoje dijete gleda u bolju sredinu da makne, ova će zemlja postati zemlja staraca koji izumiru. Od 400 obitelji koje ja predstavljam u Žepču samo, veliki broj njih je djecu poslao vani; ili su u Hrvatskoj, ili su u negdje u Sloveniji, Njemačkoj, mnogi su u skandinavskim zemljama. Završili su fakultete, djeca odlaze a ovdje ostaju roditelji da umiru. Dakle, petnaest godina poslije rata mi nismo napravili državu jer ne želimo da je napravimo i nećemo je napraviti sve dok ...oni koji je trebaju napraviti, ne žele da je naprave. Svjetska elita se sjatila ovdje, troši pare koje ćemo mi vraćati, i

naši unuci će vraćati ta sredstva koja se sada troše. Međutim, kada njima zatreba zavrnu malo ruku našim političarima, ali kada bi trebalo slomiti ruku nekome, onda neće – jer će završiti posao i oni onda moraju ići kući! Ništa se slučajno ne dešava, molimo Boga da nam da pametnije rukovodioce, brzo će izbori. Malo razmislite, petnaest godina biramo iste ljude, i opet ćemo, najvjerojatnije. Jer čovjek kad je nesiguran on se priklanja svome jatu, pa sa jatom nekako je lakše životne probleme podnositi. Hvala vam.

Borka Rudić: Vi ste me podsjetili na nešto što nisam naglasila u prethodnom izlaganju, a to je sklanjanja dokumentacije. Velika je zadaća pred REKOM –om, da u okviru svog mandata pitanje dokumentacije koja svjedoči o zločinima riješi na najkvalitetniji način, da bi se ta dokumentacija zaštitila da ne propadne, a pogotovu zaštitila od onih koji žele tu dokumentaciju skoniti jer ona zapravo svjedoči o činjenicama...

Mirko Šimunović: Ona je sklonjena već!

Borka Rudić: Drugo, jako je važno da se otvori pitanje iznošenja činjenica od samih žrtava. Jer veliki broj onih koji su bili žrtve lagano umire, neki tragično okončavaju svoje živote, a mnogi zaboravljaju. Petnaest godina je jako dug period, sva ta oboljenja koja su proistekla kod mnogih nakon tortura kroz koje su prošli, utiču na brže zaboravljanje, na pokušaj skrivanja tih činjenica i njihovog potiskivanja da bi se moglo preživjeti u ovim sadašnjim okolnostima. I zbog toga je jako važno da što prije pokušamo uspostaviti regionalni mehanizam, koji će omogućiti i čuvanje dokumentacije, ali i bilježenje sjećanja onih koji su preživjeli ratna stradanja. Izvolite, ko se dalje javlja za riječ? Prije nego što riječ dam Zahidu, da vas podsjetim: bilo bi dragocijeno ukoliko biste govorili o tome šta mislite o tome šta bi trebao biti mandat REKOM –a; da li da se bavi činjenicama, uzrocima, ako uzrocima - dokle da se ide, kakav odnos REKOM treba da ima prema zločincima. Bilo je ideja o pravljenju liste stradalih ali i liste zločinaca, dakle, onih za koje žrtve znaju da su bili zločinaca, ako za to imaju dokaze itd... Dakle, da li REKOM treba da obuhvati samo naš period o kojem mi svjedočimo ili da se vraćamo u prošlost. Ako treba – do kojeg perioda, kakav odnos treba da ima prema sudbini nestalih, kako da se odnosi prema otkrivanju masovnih grobnica, rješavanju problema logoraša, itd...Sve su to pitanja o kojima bismo danas trebali čuti vaše mišljenje. Vaši odgovori će biti dragocijeni za sve one koji budu definirali mandat REKOM –a.

Zahid Kremić: Kroz ovu diskusiju možda nekome nije baš jasno: zašto REKOM. REKOM nije ni Hag, ni državni sud, ni Institut koji vodi Tokača. Haški sud i Državni sud BiH vode jedan drugi postupak u dokazivanju krivice i ne dotiče se onoga što mi želimo kroz REKOM da uradimo. Kad je u pitanju ovo što radi Tokača, on traži tačno lokacije i broj žrtava, poimenično. A mi hoćemo kroz REKOM da dođemo do istine do istinskih stradalnika. Ne rekla – kazala, već do onih koji su doživjeli da konačno progovore o onome što su doživjeli, a da mi dođemo do prave istine, do onoga o čemu mi danas diskutujemo. Posebno kada je u pitanju ova istina, ona mora doći iz sva tri naroda radi pomirenja, istine i pravde. Dakle, to je suština REKOM –a, i da se mi sada ne dotičemo ovoga: evo Hag, evo Državni sud, evo Tokača, itd...Imamo svoj put i mi

nismo nikakav sud, što je Borka rekla, i hoćemo sada da otvorimo i priližimo se svakom stradalniku da kaže istinu. Zato smo rekli: U REKOM –u moraju biti psiholozi, moraju biti psihijatri, moraju biti socijalni radnici i ljudi koji znaju šta je Ženevska konvencija i šta su ljudska prava. Pazite, mi imamo ovdje tri istine, tri su naroda, možda će biti i četvrta, ali moramo doći od prave istine. A to je: kad neko pokuša da izvrne i obrne nešto, a onda će taj u Komisiji utvrditi da li je to istina ili nije. A tek onda ćemo moći doći do toga hoćemo li imati dvije škole pod jednim krovom, kao što reče ovaj gospodin. Hoćemo li se mi ljubiti ili nećemo, naša je neminovnost zajednički život na ovim prostorima i mi moramo sami odlučivati o sebi. A kad je u pitanju vlast, već su predizborne kampanje počele, sad će oni porurati po džamijama, crkvama, školama, i tako dalje, da bi ponovo počele nacionalne tenzije i da kažu vidi kako je onaj Srbin protiv Hrvata, Hrvata protiv Bošnjaka, Bošnjak protiv ovoga...da bi ostali na vlasti. Njih država ne interesuje! Kao ni pojedince iz međunarodne zajednice kojima nigdje nije bolje nego u Bosni i Hercegovini. Niko ne gine, a dobra para. I oni su nama navukli jednu luđačku košulju iz koje mi ne možemo izaći dokle god su oni tu.

Mi ćemo, dakle, biti jedan temelj za buduću državu u kojoj treba da živimo...Nas nema puno – nas je manje nego što ima jedan evropski grad. Tri miliona i nešto nas je u BiH, to je jedan prosječan grad u Evropi. Dakle, nije tijesno, a imamo takvih ljepota, počevši do turizma. Nama ne treba nikakvu fabriku praviti da od toga živimo, proizvodimo ekološku hranu i slično tome. Samo treba barabe skloniti, sklonićemo ih na ovakav način. Nas je, na žalost veoma malo koji razmišljamo i koji smo ovdje krenuli. I REKOM će biti u veoma teškoj situaciji, posebno kada budu ova dokumenta, koja smo mi razmatrali u Novom Sadu, na usvajanju i koja trebaju parlamenti da donesu, tada će biti problema...Ako ostanu ovi isti na vlasti, pitanje je hoće li se i usvojiti, jer njemu to ne odgovara. On smatra da smo mi njemu pandam, smetamo mu u njegovim koncepcijama jer on nije uzeo ono što je planirao u svom mandatu.

Borka Rudić: Ko se dalje javlja za riječ? Šaban Ibraković, a ne vi ste se javili ranije, Šabane izvinjavam se.

Ja sam **Ramiz Mačković** iz Maglaja, predsjednik Udruženja logoraša. Ovdje ima hiljadu prijedloga i to dobrih prijedloga. Ako mene pitate treba li REKOM, ja ću stalno da ponavljam – on treba. Ovdje ima mnogo, mnogo nabrojanih zadataka i ja predlažem još. **Još nije niko dotakao ulogu JNA u ratu. Ja predlažemo da i u bude u mandatu REKOM-a.** Osim toga, ovo što kaže kolega o nestaloj dokumentaciji, mi ćemo po svoj biti u prilici da uz pomoć EUFOR –a zatražimo i njihove podatke, jer su bili svjedoci svega. I navešću samo primjer kada pored našeg autobusa prolazi indonežanski bataljon, oni neće ni da se okrenu za nama. Dakle, ja u ovome što nam se desilo krivim i međunarodnu zajednicu i njeno nekakvo navijanje za ovu i za onu stranu. **Dakle, ta REKOM komisija imaće važan posao i mi treba da tu komisiju, konvenciju, asocijaciju izgradimo tako da ona bude jak organ koji se može suprotstaviti tamo nekim politikama koje nas guraju u stranu.** Evo sredine iz koje potičem, evo sredine gdje mi se dogodio logor. Međutim, u sredini u kojoj živim, logoraš je čovjek za kojeg misle da je sam digao ruke i koji se predao. Prema tome, ja ne mogu očekivati puno ni od svoje opštine, jer nas ne smatraju nekim

paćenicima. A jedan sam od onih koji je ostao bez svega. I danas se borim za osnovna ljudska prava, za dostojanstvo i zato smatram da ćemo kroz ovu komisiju dosta toga uspjeti i ne mislim da na ovakvim sesijama logoraši iznose svoju priču. Uvijek me zabrinjava kada dajem svoju izjavu kome je dajem, jer su se izjave, pokazalo se, i zloupotrebljavane. Uzmimo primjer – izjave silovanih žena su zloupotrebljene. Ja sam na suđenju, na svjedočenju morao naknadno da obaram svoju izjavu jer nije bila autentična. Jer i sudija se opredjelio da za nekog navija i navodi ljude koje ja ne znam, a ja sam to potpisao. Dakle, i taj me sudija podcjenjuje, a bilo je o tome riječi na početku. Na prvom sastanku u Sarajevu rekao sam da nije riješen ni status logoraša. Mi čekamo da prođe toliko vremena, a nikako riješiti status ove populacije, a rekao sam da nije riješen ni status logoraša svjedoka. To je malo drugačiji pojam. Kada ja idem na Sud BiH, potrošim 100 maraka (i u Sarajevu hoću da budem komotan), a dobijem naknadu 40 maraka. I kada pitam tužioca po kom pravilniku on meni to daje, on kaže po onom našem pravilniku. Pokaži mi pravilnik u kojem ima riječ logoraš – svjedok. Dakle, ogoljen sam i danas me ogoliše što mi logoraši iz svog džepa neke stvari plaćamo, a ne možemo doći do naknade. I toga se i bojim, da u Komisiju ne uđu profiteri, ratni i poratni profiteri, nego to reba da budu, po meni, čvrsto potkovani, pravno potkovani ljudi i da su veliki humanisti. I još samo ovo da kažem, ako logoraš hoće da priča priču, neka je i autorizuje da je ne bi neko i zloupotrebljavao. Toga se ja i bojim. Zato ću izbjegavati na ovakvim sesijama da pričam svoju vlastitu priču, ali hoću da pričam o činjenicama globalno gdje se šta dogodilo. Toliko, izvinjavam se ako sam odužio....

Borka Rudić: Hvala vam lijepa. Šabane...

Šaban Ibraković, predsjednik Kantonalnog saveza logoraša Zeničko – dobojskog kantona. U okviru Saveza djeluje osam udruženja i mi smo, nakon prvih konsultacija, da bi KoREKOM – Koalicija za REKOM, bila faktor koji bi mogao ići ka utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima i drugim povredama ljudskih prava, ponavljam, i drugim povredama ljudskih prava... Mi smo sebi postavili pitanje, prvo šta je KoREKOM, šta je cilj REKOM –a i kakav je mandat REKOM –a. Došli smo do odgovora i nakon toga smo sagledali svu problematiku, naše interese, interese nas žrtava i donijeli odluku da učestvujemo u radu Koalicije za formiranje REKOM –a. To je odluka Upravnog odbora Saveza Udruženja logoraša Zeničko-dobojskog kantona. To pitanje smo kandidirali i na Upravnom odboru saveza logoraša BiH, gdje je i Savez logoraša BiH donio takvu odluku. To znači – ovaj savez okuplja žrtve tortura: ratne- vojne zarobljenike - logoraše i civile – logoraše. To su sve žrtve tortura koje imaju svoje potrebe a kojih još uvijek nema, na žalost, u zakonu. I kad je u pitanju utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima to ide veoma sporo i veoma teško, a jedan je od razloga i ovo što kolege govore – što je status svjedoka doveden na nivo da ljudi koji su žrtve i imaju motiva da govore - biološki nestaju ili se predomisle kada vide kakav je odnos države i zakonodavne vlasti prema njima pa odustaju. Ja sam na nekoliko konsultacija i na drugom nivou razgovarao o statusu svjedoka. Ne postoji volja vlasti, ne postoji volja države da se riješi kroz zakonsku regulativu pitanje statusa svjedoka. Kaže svjedok, zaštićeni svjedok – to je samo mrtvo slovo na papiru. Tamo piše šta je zaštićeni svjedok i ko bi trebalo da brine o zaštićenom svjedoku – to ne postoji. A da se ne vraćam na to što su kolege

govorile o odnosu prema svjedoku koji dođe na svjedočenje o najtežim oblicima kršenja ljudskih prava, konkretno, ratnih zločina. Mi smo skupa sa udruženjem BH novinari, prije jedno mjesec dana, imali jedne konstruktivne konsultacije u Zenici. Svi smo zaključili da su to bile konsultacije na jednom visokom nivou, da se slušalo šta govori žrtva, slušalo se šta govore ljudi iz struke, i slušalo se šta govore ljudi koji nisu žrtve, a koji imaju druge povrede ljudskih prava. Drago mi je što je organizator uspio dovesti ovdje predstavnika Ministarstva za boračka pitanja Zeničko – dobojskog kantona i ja ga pozdravljam. To nije bio slučaj u Zenici, mada je uredno pozvano to ministarstvo i druga ministarstva. Drago mi je da su ovdje bila i dva predstavnika općina, to je veoma pozitivno i veoma značajno što je ovdje iz Žepča bio i predstavnik zakonodavne i izvršne vlasti. Zašto ovo govorim? Nas žrtve malo ko hoće da razumije. Međutim, ja poručujem sad, pošto se bliže izbori, mi smo nevladina organizacija, mi nismo politička organizacija, znaćemo se opredjeliti za one koji podržavaju nas žrtve, koji razumiju nas žrtve. I sugerisaćemo našim članovima ko je taj ko prepoznaje naše patnje i našu bol i ko će skupa sa nama rješavati naša prava. Poslije konsultacija u Zenici, a to će biti i poslije ovih konsultacija, u medijima će izaći jedni podržavaju a jedni ne. Mi smo kao pravni subjekt išli svjesno, prvi u okviru Saveza logoraša BiH, da održimo te konsultacije, da budemo suorganizatori, jedni su prihvatili, jedni nisu. Pa i u našim redovima ima onih koji kažu da to ne treba, većina kaže da treba. Mi žrtve podržavamo sve organizacije i pojedince koji se bore za ljudska prava. Na konsultacijama u Zenici bila je i uvažena gospođa Nataša Kandić, bila je i Borka Rudić, bili su još drugi, neki....gdje smo poslije imali razgovore zašto smo prihvatili da organizujemo te konsultacije. Ja i ovdje poručujem, sa ovog mjesta, mi jedini možemo govoriti o stradanjima i patnjama koje smo doživjeli. I mi jedini prepoznamo šta treba činiti i ko je taj koji treba činiti da sutra bude bolje i da se ne ponovi ono što je bilo. Jedan veliki broj građana, čak i ljudi iz politike, podržava ovo što mi radimo i ja sugerišem sa da svi vi koji dolazite iz određenih udruga i udruženja, koji ste organizirani po Zakonu o udrugama i fondacijama, da sjednete sa svojim saradnicima, da prenesete ovo što ste danas čuli i vidjeli šta je suština ovog procesa. Suština je da dođemo do istine, suština je da se jednostavno primoraju države sa ex-yu prostora privole da sjednu zajedno i da se konačno dođe do istine, da ne bude više istina. Ja bih ovdje još rekao, koleginica iz Tešnja je postavila pitanje, ne bih vas zamarao... Ja poštujem vaše Udruženje poljoprivrednika, vi imate – ovdje piše: teške povrede ljudskih prava, i vaša populacija ima teške povrede ljudskih prava. Reći ću kako: ako vi proizvedete nešto a ne možete to plasirati, država vam je oduzela ljudska prava. Drugo, evo postavili ste jedno pitanje – koliko ima udruga logoraša i tako dalje...Nemojte ugrožavati moja ljudska prava jer sam ja formiran po Zakonu o udrugama i fondacijama. Ja vas poštujem, a prihvatite i vi naše sugestije...Evo, postavio bih i jedno pitanje vama: kako vi možete uticati da objedinite udruge i udruženja poljoprivrednika na području Federacije BiH, kantona ili BiH? To ide veoma teško. Međutim, korak po korak, ide to ka boljem. Evo, ovdje gledam u gospodina Šupukovića, koji vodi Županijsku udrugu logoraša Hrvata, ovdje kraj mene sjedi predsjednik Udruge logoraša iz Vareša...Veoma je bitno da sjedimo i razgovaramo. Nama žrtvama je svejedno ko dolazi iz kojeg naroda. Mi hoćemo da govorimo i da tražimo istinu, i hoćemo da nas se shvati onako kako mislimo da nas se treba

shvatiti. Nas nema u zakonu u onom kapacitetu kako bismo trebali biti. Evo, ja sam bio skoro, bili su još neki koji su ovdje, na konferenciji o tranzicijskoj pravdi, u organizaciji Ministarstva pravde i Ministarstva za ljudska prava. Negdje oko 100 nas je došlo, ugstili su nas, razgovarali smo o svemu, izuzetno je dobro bilo. Međutim, nigdje nije bilo riječi o zakonu, o krovnom zakonu o žrtvama torture. Dok ne budemo imali krovnog zakona o žrtvama torture bićemo u poziciji da u određenim mjestima kriju dokumentaciju, da svako kroji svoju istinu onako kako želi i samo će nas dovesti u poziciju da sjedimo i razgovaramo, a ne dolazimo do nekih rješenja. Ja vas ponovo pozivam kao član Koalicije, koji je žrtva torture, godinu dana sam proveo u pet logora, i ovdje znam ljude koji su žrtve tortura nevezano iz kojeg naroda dolaze. Mene interesuje istina, mene interesuje da odgovara onaj ko je zločinac, i meni je najbitnije od svega (ovo su šeste konsultacije na kojima sudjelujem i čuo sam toliko dobrih prijedloga). **Došlo je vrijeme da se upire prstom u onog ko je napravio ratni zločin i činio teže povrede ljudskih prava, neovisno o tome iz kojeg naroda dolazi.** Ovo je mukotrpan posao, međutim, ja dajem podršku ljudima koji vode ovaj proces, ne upuštam se u to odakle se finansira, kako se finansira, što drugi žele da nametnu kroz medije i da to postave uputnim. Mene interesuje samo da li se bore za moja prava i za prava populacije koju predstavljam i da li ćemo u tome uspjeti. Onog momenta kada prepoznamo da idemo u drugom smjeru, mi ćemo kroz medije i na ovakvim konsultacijama postaviti to pitanje. Prije mene su govorili predstavnici općinskih roganizacija, ja sam ih namjerno pustio da prvi govore, cijenimo ovaj proces, smatramo da je ovo pravi put i učestvovaćemo i dalje u konsultacijama.

Izvinjavam se što sam vas prozvao, mi cijenimo vaše udruženje, mi cijenimo svako udruženje. Znam da je vama zamorno slušati nas žrtve, meni neće biti zamorno slušati kada vi budete govorili o povredama ljudskih prava vaše populacije, imaćete našu podršku. Isto tako, koleginica iz Kaknja je govorila na tu temu ...Jednostavno, moramo podržati jedni druge, svi smo u istoj poziciji, želim jednostavno na kažem da vam ne bude teško da slušate one koji su doživjeli najteže oblike kršenja ljudskih prava.

Ruža Vlajković: Samo da odgovorim gospodinu. Ja nisam rekla da je vas previše, već sam rekla da je previše udruženja koja su jednonacionalna. Pozdravljam ovo što se radi i na ovakav način da svi možemo sudjelovati, jer smo svi žrtve. Svaki čovjek koji ima malo duše u sebi prati ono što se događalo u logorima, vjerujte da i moje udruženje i ja sam znala šta je danas ovdje tema. Dovala sam svoje žene da čujemo, jer nas to interesuje, da nismo zainteresovane bile ne bismo ni došle. Mi vas podržavamo u svakom mogućem segmentu. Ovo što kažete da treba udruženje poljoprivrednika na nivou države, mi imamo formirano udruženje poljoprivrednika na nivou Federacije i svih kantona, i svih općina imamo predstavnike... A naše udruženje se zove Udruženje žena poljoprivrednica usorsko – tešanjskog kraja, Tešanj. Samo sam to htjela da pojasnim.

Maksima Topalović: Ja sam se javila ne samo potaknuta ovom posljednjom disusijom, nego inače da kažem da smo, s obzirom na moju opreznost prema cijeloj ideji, razmišljali i prateći ono što se govorilo, odmah smo potpisali pristupnicu. Smatramo da sve ono što stoji kao ciljevi i

mandat REKOM –a i kako će se odvijati daljnji rad, jasno je formulisano i dobro je postavljeno. Znači, nemamo dilema u vezi s tim. Kada je riječ o nekim otvorenim pitanjima, ako govorimo o tome da li nas zanima kako se finansira bilo koja nevladina organizacija, bez obzira što je registrirana kao Koalicija prema važećim zakonima BiH, naravno da nas interesira. Mi treba cijeli ovaj proces da posmatramo transparentno i ne želim bilo kakve zloupotrebe sa bilo koje strane. Ne možemo govoriti o političarima negativno kao o korumpiranima, a mi se drugačije ponašati i vjerovati slijepo jedni drugima. S obzirom da su se ovdje otvorila neka pitanja, da se vratim...Ja zaista suosjećam sa gospodinom iz Doboja. Samo dijelom ste govorili o onome što ste doživjeli, ja razmišljam kao obični čovjek koji to nije doživio, kako vas mogu razumijeti. Meni ponekad male smetnje i nesuglasice zasmetaju, pa se vraćam, pa se preispitujem, a mogu tek zamisliti, ili pokušavam zamisliti, kako je tek vama. Slažem se sa vama kada kažete da ovo možda nije mjesto za takva svjedočenja. Nisam ni u jednom trenutku rekla, postoji zapisnik, da mi nismo spremni da slušamo, ne znam kako da vam kažem, meni je čak drago da ja mogu čuti sve vas sa jedne, druge ili treće strane. Da ne čujem jednu, drugu ili treću istinu, već da čujem jednu istinu, da pokušam kao čovjek saznati šta se sve dešavalo. S tim u vezi, negdje sam razmišljala kako da dam svoj praktičan doprinos pa mislim da bismo možda trebali razmišljati o nekom kodeksu ponašanja među nama. Ja ne vjerujem da je gospođa ili bilo ko htjela da napada. Žalosno je ako mi ostanemo u situaciji da jedni drugima govorimo samo o tome kako smo stradali, to treba svi da čuju, javnost da čuje...Ja ću završiti sa, što mi je kolega sugerirao... Borka Rudić je govorila o ulozi medija u ratu, ja mislim da je jako važno da se zna istina upravo da se čuje šta se tu dešava. Mislim da bi naglasak trebalo dati i na ulogu medija u ovom procesu i koracima koji slijede, a posebno zbog činjenice da možda mediji nemaju tu suosjećajnost. Mi se možemo lako složiti da mediji idu tamo gdje su afere i gdje će neko prozvati nekoga, može doći do zloupotreba...Ali, možda treba razmišljati o tome koliko nama treba spremnosti educiranih medija da razumiju ovu temu, da znaju o čemu se govori...da su mediji tu da pokušaju prenijeti ove potresne priče i svjedočenja da bi se javnost senzibilizirala i da bismo svi zajedno razumjeli šta se dešava. Evo toliko, podrška ideji, izvinjavam se ako me je neko drugačije shvatio. Ni u jednom trenutku ja nisam kazala da su vaše priče nebitne i da neko nije spreman da ih sluša. Naprotiv! Ja sam samo govorila, i to ću još jednom da podvučem, da mi se čini da za to trebaju stručni ljudi. Vi ste pomenuli da je ovdje neko kao učitelj i da vam postavlja pitanja... Sasvim drugi ambijent, drugačija atmosfera, i vidjeli smo, na kraju krajeva, i ovaj film od 11 minuta, i ona svjedočenja koja su bitna. Znači, ideja je jako, jako dobra i mi se trebamo dogovoriti na koji način da radimo, da jedini druge saslušamo...

Borka Rudić: Kratko ću pojasniti na koji način su novinari uključeni u Inicijativu za REKOM. Uključeni su na tri načina: jedna je način izvještavanja sa skupova kao što je ovaj. U svim medijima budu vijesti, izvještaji, tematski prilozi na televizijama, na radiju, bude u dnevnoj štampi, na web stranici KoREKOM, ali i na portalima koji su sada jako popularni kod nas. Drugi način uključivanja novinara je članstvo u samoj Koaliciji – veliki broj novinara su članovi Koalicije za REKOM i dva udruženja novinara: BH novinari i Nezavisno društvo novinara Vojvodine. Treći segment su konsultacije sa novinarima. Bilo je nekoliko konsultacija na

nacionalnom i na regionalnom nivou. Prošle godine su u septembru bile konsultacije u Novom Sadu, sad se planiraju regionalne konsultacije sa novinarima u Ljubljani. Zato što pitanje uključivanja Slovenije u Inicijativu za REKOM nije tretirano u Sloveniji na način kako mi mislimo da bi trebalo i zbog toga su planirane tamo konsultacije. Ima prijedloga da to bude u Makedoniji. U svakom slučaju, novinari će biti uključeni u ove konsultacije kako bi i sami mogli razviti empatiju koja je potrebna žrtvama da bi se njihove priče mogle tretirati u medijima na drugačiji način. Dakle, ne na senzacionalistički, već uvažavajući patnje žrtava i njihovu potrebu da govore o onome što im se dogodilo a da se pritom ne povrijede. Da ne postanu ponovo žrtve, kao što smo čuli da se dešava na sudovima i, posebno, u javnosti. Jedna posebna priča je javna preznetacija onoga što se događa u KoREKOM –u. Ići će posebna medijska kampanja koja kreće u ovom mjesecu, napravljeni su spotovi, bilbordi za sve zemlje regiona i druga sredstva javnog komuniciranja će biti iskorištena da u medijima ima puno informacija o tome.

Što se tiče samoga finansiranja, ja sam upravo, očekujući da će biti postavljeno to pitanje, ponijela finansijski izvještaj i budžet Koalicije za REKOM koji je javni dokument i koji je postavljen na web stranicu Koalicije za REKOM – www.korekom.org. I tamo možete vidjeti kako je budžet planiran i kako je trošen. Koordinacijsko vijeće Koalicije za REKOM je odbacilo sve optužbe koje su se pojavile u javnosti i koje su bile motivirane političkim ciljevima ili nekim ličnim interesima. Sve možete, dakle, o čemu se pisalo u medijima, možete vidjeti i demantovati kroz ono što je objavljeno na web stranici. Ko hoće, ja mu mogu ustupiti ovaj finansijski izvještaj i budžet. Da su se sredstva koristila na način koji je bio predviđen i vrlo racionalno, govori i podatak da je u BiH prošle godine bila ušteda negdje oko 17.000 eura. Na osnovi te uštede u ovoj godini će biti organizovan veći broj konsultacija nego što je planirano. Isto tako, značajna sredstva su uštedjena na regionalnim konsultacijama koje obuhvaćaju više zemalja i zbog toga će i u BiH bit veći broj regionalnih konsultacija. Među njima: regionalne konsultacije sa žrtvama, sa vjerskim zajednicama, sa podijeljenim zajednicima – sa gradovima kao što su kod nas Mostar, Uskoplje-Gornji Vakuf, Prozor – Rama, Drvar, još neki gradovi....Kosovska Mitrovica, Vukovar, Pakrac u Hrvatskoj....

Maksuma Topalović: Nisam imala namjeru bilo loga optuživati ili.....

Borka Rudić: Vrlo je važno ovo pitanje, koje ste Vi postavili. Ja ga nisam tako ni razumjela. Zato što su neki ljudi, koji su bili zlonamjerni prema cijeloj ovoj Inicijativi, pokušali da to podignu na problem funkcioniranja Koalicije. Da dovedu u pitanje ciljeve Koalicije za REKOM i zbog tog je jako važno (i ja zaista nosim ovaj budžet sa sobom na sve sastanke) zato što apsolutno ne mislim da to pitanje ne treba postavljati i jer postoje vrlo relevantni i konkretni odgovori na sve zahtjeve onih koji imaju bilo kakve dileme. Ili naprosto, i nevladine organizacije moraju biti transparentne, jer same zagovaraju transparentnost.

Branko Budimir: Ja ću samo kratko. Branko Budimir ispred udruge HVIDR-a Udruge hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata (HVIDR). Želim se prvo zahvaliti na pozivu za ovaj skup. Podržavamo sve ove inicijative za REKOM i njegov rad. Uspjeh je da smo se okupili,ne

gledajući podjele, ovo-ono, nebitno. Nismo se spremali za ovaj skup ovdje i nemamo nekih materijala. Vjerovatno vi ste svi (mi smo prvi puta ovdje) prije već, koliko čujem, neki učestvovali u tome tako da već baratate sa nekim činjenicama, temama. Što se tiče (gledam sada) diskusije, sve je OK, razumijem ljude i mi smo sami proživjeli neka događanja. Gledam gore, čitam ovaj natpis ...Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava na području bivše Jugoslavije - jako širok pojam. Zbog tog pojma, po mom mišljenju, gospođa upada u neki konflikt. Tako sam ja to vidio, ništa strašno. Možda preširok pojam: povreda ljudskih prava. Gospođa se je našla, vjerovatno neka prava su povrijeđena tu. I mi u HVIDR-i se susrećemo sa problemom povrede ljudskih prava. Puno toga ima, ratni vojni invalidi, demobilisani borci, svi imaju neke probleme. Puno udruga ima uvjerenje da svi žele da rade. Međutim, mnogi padaju pod uticaj politike, mnoge udruge su ovisne o finansijama. Kada su finansije u pitanju, neki su spremni ići ne znam dokle.

Žao mi je, moramo ići. Imamo neodloživih obaveza, možda bih nešto još progovorio, možda bih saslušao, pa bih mogao nešto reći. Uglavnom, mi podržavamo svaku inicijativu koja vodi u nekom pravom smjeru. Po meni, ja do sad nisam bio na nekim skupovima da sam vidio ovako ljude iz svih udruga, Musliman, Srbin, šta ti ja znam, Hrvat. Nebitno ko koga predstavlja. To je po meni odmah uspjeh veliki. Eto toliko od mene. Ja vam se zahvaljujem opet.

Borka Rudić: Branko, hvala i vama. Sad smo vas pronašli i imamo vas na spisku. Zvaćemo vas na neke od budućih konsultacija. Biće ih u Bosni i Hercegovini dosta. Hvala vam još jednom i potpuno razumijem da imate druge obaveze i da morate ići. Šabane, izvolite.

Branko Budimir: Ovo se odužilo. Nismo tako planirali. Jednostavno, tako je ispalo.

Borka Rudić: Potpuno razumijem.

Branko Budimir: Još jednom hvala svima.

Šaban Ibraković: Moja diskusija je išla u tom smjeru da podržim sve ove diskusije koje su do sad bile i nije mi bila namjera, stvarno, da stavim u nadređeni položaj ili u prvi položaj žrtve torture u odnosu na ove druge koje okupljaju građane, udruge i pojedince. Međutim ja sam ovdje... Dok se malo smire, pa da me čuju svi. Ja sam ovdje htjeo da naglasim da žrtve, ratni vojni invalidi, porodice nestalih, nestali, šehidske porodice, logoraši stvarno nemaju tretman u državi kakav bi trebale imati. Evo navešću primjer: općinska udruženja se finansiraju iz budžeta općine, kantonalna iz kantonalnog budžeta. Međutim, želim istaći da pojedini općinski predstavnici izvršne i zakonodavne vlasti ovu populaciju (žrtve torture, ratne vojne invalide,

porodice nestalih, šehidske porodice itd), izjednačavaju sa udruženjima lovaca, udruženjima pčelara i kažu: „Šta hoćete? Vi ste isti.“ To znači, po Zakonu o udrugama i fondacijama imate isti tretman. To je ono što ja želim da kažem i što nas vrijeđa.

Međutim, ja ovdje ističem razumijevanje većine predstavnika i zakonodavne i izvršne vlasti općina u kantonu Zeničko-dobojskom, pa i kantonalne vlasti, odnosno Ministarstva za rad i socijalnu politiku i Ministarstva za boračka pitanja koja prate ovu populaciju. Ali, ovu ideju o REKOM-u želim da postavim na ono mjesto kako mi žrtve vidimo tu Regionalnu komisiju, šta bi njena uloga bila i značaj. Ovo sve, po poslednjim istupima u medijima... Ja sam povrijeđen bio kada sam čitao. Prvo se govori gdje su pare. Niko ne govori o žrtvama. Ovaj ovoliku prima plaću, ovaj je ovoliko uzeo, ovaj je ovoliko prisvojio itd. Evo proziva se i (Mirsad) Tokača, prozivaćemo se i mi svi koji okupljamo itd. Ali zaboravlja se ono što je najbitnije da se kaže kroz medije. Danas se u Žepču okupilo toliko ljudi dobronamjernih da riješe ovo pitanje, koliko mogu i kolika je njihova nadležnost i moć. Zbog toga, ja sa svojim saradnicima pozdravljam ovu ideju, mi ćemo nastaviti slijediti ove konsultacije i očekujemo da će nas biti sve više. I kada bude trebalo ne znam koliko potpisa ćemo se izboriti za to i da li ćemo privoliti države da naprave tu komisiju, da stvarno uradimo ono što je u interesu nas svih.

Borka Rudić: Hvala. Gospodine, izvolite.

Semiz Bajramović: Ja sam Semiz Bajramović, predstavnik Jedinствene organizacije boraca općine Zavidovići, i ovdje bih govorio o stvarima ponukanim ovim razgovorima. Čilo se dosta lijepih diskusija, koje moraju dirati istinskog čovjeka. Kad govorimo o žrtvama, ja sad prije svega gledam koje su to žrtve, jer vjerujte da nas ima žrtava raznih vrsta. Ovdje se sad govori o kategorijama logoraša. Najviše bih se osvrnuo na diskusiju gospodina iz Žepča, ne znam mu ime. Gdje je suštinski problem našeg sistema, kako ga dovesti da vodi računa o svim populacijama unutar ove države. Kad govorim o ovim žrtvama rata, onda razmišljam o istinskim borcima, jer vjerujte da svakog istinskog borca boli konstatacija da ima ovakvih vrsta ljudi ugroženih. I mi smo zato istina, pokret za istinu. Kome to smeta da vidi? To samo može smetati nemoralnim ljudima, profiterima. I mislim da ovaj pokret treba zaista podržati iz mnogo razloga. Ne bih ulazio ni kako se finansira, ni šta je ovo, ni šta je ono. Običnog čovjeka, bio to ateista, bio to vjernik, njega interesuje istina. I ja zaista podržavam ovakav vid okupljanja ljudi, da se dođe do prave istine.

Borka Rudić: Hvala i vama. Samo informacija. Mi ćemo imati jedne konsultacije sa veteranima (tako mi zovemo sve ove boračke organizacije u Bosni i Hercegovini) i vjerovatno ćemo praviti regionalne konsultacije sa veteranima iz cijeloga regiona. Samo da znate. Izvolite, vi ste se javili.

Prije nego što vi... samo da kažem da molim za malo strpljenja. Završićemo diskusije, pa ćemo ići svi zajedno na ručak. Ne bih voljela da idu ljudi prije nego što jedu.

Sabiha Kurtić: Ja sam Sabiha Kurtić, predsjednica Udruženja Snaga žene iz Zenice. Inače, prvi put danas prisustvujem konsultacijama i nisam bila puno upoznata sa radom REKOM-a. Drago mi je da danas prisustvujem ovom skupu i žao mi je što nisam bila na skupu na konsultacijama u Zenici (što gospodin kaže, nisam ni znala za taj skup) jer cijenim rad gospođe Nataše Kandić. Znači, bez pomirenja, istine i pravde nema suživota na ovim prostorima. Ja bih htjela da čestitam svim žrtvama koje smognu hrabrosti da govore na ovakvim skupovima. Ipak, svaka priča koja se ponavlja nekoliko puta, to je lično potresanje svaki put. **Mi, kao Udruženje Snaga žene iz Zenice, imamo u svojim ciljevima zaštitu ljudskih prava. Znači, možemo aktivno učestvovati u ovakvim konsultacijama. Ciljevi koje ste danas prezentovali su u potpunosti ciljevi koje mi imamo zacrtane u našem Statutu i podržavamo potpuno Inicijativu o osnivanju Regionalne komisije. U redovima našeg članstva imamo žena koje su žrtve nasilja, imamo osoba kojima još nikada nisu pronađeni njihovi najmiliji. Tako da smo imali smu priliku u Udruženju da pružamo i psiho-socijalnu pomoć ženama kojima muževi nisu pronađeni, koje su bile prepuštene same sebi, nisu imale nikakvu brigu u ovom društvu. Znači, uključićemo se aktivno u pomaganju i radu Koalicije, ovaj REKOM-a.**

Drugo, ja sam laik (kažem danas sam se prvi put upoznala sa ovim), možda ću malo i nestručno pitati. Ali ono što me je uvijek i lično bolilo je to zašto žrtve koje su prošle logor moraju sudom dokazivati da bi dobijali obeštećenje? Ja sam upoznata samo sa jednom presudom. Ne znam da li je ta presuda postala i pravosnažna. Kažem laik sam za ovo, ne znam puno, ono znam što sam iz medija pročitala. Po meni, svaka žrtva koja je prošla logor trebala bi da prima obeštećenje, kao što je Njemačka plaćala svim ratnim zarobljenicima čitav period. Toliko.

Borka Rudić: Izvolite.

Idriz Alihodžić: Da ponovim, ja sam Idriz Alihodžić, pomoćnik sam općinskog načelnika u Zavidovićima. Ja se ne smatram žrtvom ratnog zločina, ali sam vjerovatno kao i većina građana BiH bio izložen kršenjima svojim ljudskih prava u određenom periodu. Razumio sam da (ranije sam se malo informisao o radu REKOM-a od aktivnosti Fonda za humanitarno pravo) se ovdje prije svega radi o periodu rata, pominje se često termin istina, pomirenje, na kraju pravda itd. Čini mi se da u ovim konsultacijama ima određenih lutanja u metodološkoj postavci. Djeluje mi da je na jedan način kombinacija slušanja žrtava i traganja za nekim pravcima organizacije, ali i budućeg rada REKOM-a da bi postigao neki efekat, opravdao ulaganja i sav ovaj napor dugogodišnji koji je u toku. Ja sam po struci profesor istorije i geografije, a evo radim četiri godine u organima uprave i vodim Službu za boračka pitanja, raseljena lica i izbjeglice, tako da

se i u pravnom smislu susrećem sa pitanjima iz ovih oblasti koje su direktno posledica ratnih događanja.

Htio bih da predložim nekoliko stvari kada se bude razgovaralo na višem nivou, možda na tim sastancima, šta i kako REKOM da radi, da izgleda, a vizavi sveg tog mog iskustva. Mislim da pod broj 1, mora se doći do tačne definicije žrtve i do tačne definicije logoraša. Mislim da se uopćeno barata sa ovim činjenicama. Da li je svaki ratni zarobljenik logoraš? Ako je vojnik zarobljen od strane druge vojske (nebitno koji) i ukoliko je imao uvjete boravka u zatočeništvu, zarobljeništvu, pod paskom institucija od Crvenog križa pa nadalje itd, da li se može smatrati kako danas kako posmatramo ili osluškujemo riječ „logoraš“? Bojim se da se pod tim imenom logoraša ne provuče sve i sva, zarad nekog socijalnog statusa u smislu potraživanja, naplaćivanja itd. Ovo bi trebali sami, zaista... Sad kad kažem „istinski logoraši“, mislim na ljude koji su pali u zatočeništvo, imali torturu, neljudske, nehumane uvjete boravka, premlaćivanja, ubijanja itd. Znači, tačnu definiciju logoraša nešto šire obrazložiti.

Dalje, definiciju žrtve. Ne bih želio da budem pogrešno shvaćen, ali možemo li u kontekstu potrebe da saslušavamo priče žrtava i da se kroz njihove priče dođe do istine i pomirenja. Možemo li u status žrtve računati pripadnike porodica, koje su izgubile nekoga u vojnim aktivnostima koji je bio vojnik? Pazite, da li je taj ko je izgubio nekoga svoga koji je bio vojnik, borio se po naredbi mobilizacijom, nebitno u kojoj vojsci, izgubio život, da li je danas ta porodica žrtve u smislu ratnog zločina ili nije? Evo ja ne bih da dajem taj odgovor, ali mislim da ovo pitanje treba razlučiti. Naravno, mislim da jeste (to je nedvojbeno) poginuli koji je, iako je bio vojnik a ubijen u zatočeništvu, on jeste žrtva zločina i u to nema sumnje. Znamo šta kažu međunarodne konvencije itd. Ovo govorim jer će biti manipulacije, pogotovo kod „popisa stradalih“. Znači, ovo se odnosi na tu metodologiju popisa. Prije svih tih stvari, da bi ove stvari znači trebalo da se izdefinišu.

Dalje, predložio bih i samom sebi, nastojajući ako budem dalje imao prilike da učestvujem u ovome, ali ovima posebno iz različitih vrsta udruženja, da pokušaju odvojiti pitanje (po meni je to nužno) borbe za društveni status i pitanje prava, zadovoljavanja prava na saznanje istine o nečijoj patnji, o tome da je on žrtva. Da ne govorimo o tome sad je li on ima ili nema pomoć, je li on prima ili ne prima što je žrtva. To će doći kad se dokaže istina. Vjerovatno će morati doći samo po sebi. Dalje, kada ste govorili u uvodnom dijelu dokle ići unazad, šta su... da li ići na uzrok ili ne. Ja se ne plašim istraživanja uzroka, zato što rekoh, kao profesor istorije, nama je upravo na istraživanje uzroka određenih društvenih događanja dovelo do onoga što se dogodilo. Naravno, banalna je (da se ne izrazim grublje) stvar pričati o Kosovskom boju. Ali u najmanju ruku, unazad u period i doktrinacije generacija koje su se odgojile i dočekale 91. kao vojno sposobne ili generacije za izvršenje zločina i svega onoga što se događalo. To je bar između dva svjetska rata. Identifikovati to i da se otklone one ideološke postavke koje su svuda

indoktrinirane. Naime, o čemu se radi? Priličano nam je (ja sam međuratna generacija), stalno da nije bitno ko je šta, da treba da se volimo, a uvijek je ostalo nepoznanstvo među nama, među narodima. Dozvolite mi kratko samo da kažem. Bio sam prije četiri godine u organizaciji Eurokilija na jednom seminaru četiri dana. Pokušali su sabrati istoričare iz BiH, jer se sa svim ostalim strukama nekako našao zajednički jezik. Ali profesore istoričare niko nije mogao složiti. Prvo oko termina da li je agresija ili građanski rat, pa nadalje, kada je riječ o proteklom periodu. Proveli smo četiri dana zajedno. Nevjerovatno je da poslije tri dana, kada smo razmjenili određena iskustva (u saradnji sa profesorima iz SAD, Danske, Švicarske, Španije itd), stupili u međusobne kontakte i razgovore, da recimo kolege profesori jedni drugima kažu (već imamo po 50-tak godina itd): „Pa ja to nemam pojma.“ O nama, komšije smo, sve pričamo, poznavali smo se. Mislim da je međusobno nepoznavanje bilo veliki uzrok tih problema. Naime, imali smo percepciju o onom drugom onakvu kakvu nam je neko rekao da treba da imamo. Nije se čitalo. Treba razbiti te tabue, reći da nisu ovi rogati, da nisu oni repati itd. Znam zašto i ovo govorim, ali da sad to ne elaboriram. Ovim stvarima svakako treba posvetiti pažnju. **Negdje u nekom ogranku djelovanja REKOM-a bi trebalo da bude priča o ovome.** O onome šta je to što je individua, ali i šta je etnička skupina, odnosno nacija na prostoru regije. Koje su vrijednost, a ne negativnost. Znate, kada čovjek pita recimo: „Zašto vi u molitvi se ovako i onako ponašate?“ Ima 50 godina, a nikada to nije upitao, nego se samo ismijavao. I kada je shvatio kaže: „Stvarno ima logike. Baš fino. Ja bih to volio sad da gledam i ne bih podcjenjivao, ne bih se izrugivao itd.“ A znamo kako se prema tim stvarima odnosilo u proteklom ratu sa svih strana. **Vrlo važna stvar je ova medijska interpretacija zatočenja, zločina itd. Ja se** sjećam jedne one emisije, „Pečat zločina“ – tako čini mi se da se zvala. Jedan serijal je bio, 50-tak općina je bilo obuhvaćeno koliko znam tim serijalom, pokušalo se govoriti... Mislim na Federalnoj ili državnoj televiziji je bilo. **Sve što bude REKOM radio, mora biti u medijima, kad krenu pričanja žrtava, a REKOM bude prihvaćen (nadam se) od strane institucija vlasti, mora neko reći da bez toga nema ništa. Bukvalno, u sedam dana koliko je to minuta izjave žrtava, koliko je to minuta da ljudi čuju šta ljudi pričaju.** Neki ubacuju malo više i reklama bezveznih tamo. **Može se napraviti presija na mnogo načina da se u javnost sa tim izađe, jer ako bolje se ljudi upoznaju i kaže se gdje su greške bile u odgoju i indoktrinaciji u ranijem periodu i ako se kaže: „Vidite šta se dogodi kada se upusti u takvu avantura rata, ovoga i onoga, ne vjerujem da će biti više problema.** A ako se to pod tepih gurne, biće onda problema, jer ovdje se sada mene zabrinjava jedna stvar. Ako u BiH (nebitno je sad tačan broj, spori se) uzmimo da je 100.000 žrtava, to me upućuje na zaključak da je najmanje 70.000 izvršilaca. Proizvoljne su procjene. 70.000. Mi pričamo o 1.000 možda osuđenih. 69.000 hoda negdje okolo, živi sa suprugom, majkom, odgaja djecu u uvjerenju da je on heroj. Puta 2 ili 3. Imamo 300.000 ljudi koji opravdavaju ratne zločine i torture, kršenje ljudskih prava itd. Ove priče žrtava, a uključivanje onoga veterana što ste maloprije pomenuli gospodinu Semizu i ostalim, borce demobilisane ne smatram žrtvom. Neka se ne ljute. Oni su žrtve poslijeratnog sistema. Demobilisani borci. Ali mogu da pomognu svojim saborcima koji jesu žrtve, time što će oni reći: „Jeste, mi znamo. Taj i taj jeste od onih što tragamo za njima“. Jer ako na taj način odmotamo stvar, sve ovo džaba radimo. Po meni je to tako. Mora se jednom

pogledati istini u oči. Ime i prezime svako ima, ako ćemo reći da je individualna krivica. Ili ćemo ostati na okrivljavanju naroda; mi smo lošiji, vi ste bolji, i čekati (ne daj Bože) neki novi belaj. Ovo govorim iz želje da moje dijete u budućnosti mirno živi, a u strahu jer nemam ni rezervnu državu ni para za pasoš i vizu. A i zato što nisam sklon tome. Ja sam i učesnik rata, ali to smijem reći. Ne stidim se, znači, to što sam morao da budem dio neke formacije, ali sam nastojao da moj obraz bude čist. Možda sam malo otišao u širinu, dotakao puno pitanja. Samo, znači, treba izdefinisati ove stvari i krenuti u slušanje žrtava i njihovih priča. **Ako se ne budu medijski prezentovali i ne bude izvršio pritisak na vladu, postaće za mlađe osobe dosadne (koje su se rodile poslije rata): „Ma daj, šta oni više?“** Znači, otac i mati nemaju vremena – na poslu su, u školi u knjigama nema ništa, on ubaci tamo na jedan kanal, **ako bude na jednoj televiziji, u jednoj državi, kad bude izjave žrtava na drugoj će vjerovatno biti neki propagandni film kontra tome. Ako se to ne riješi. I ništa nismo napravili.** Mora na kraju ovo ući u udžbenike. Mora se dati definicija svega, jasno i glasno. Ja mom djetetu dajem da čita iskaze svjedoka sa suđenja. Nebitno na nacionalnost. Neka zaplaću, da se opamete da ne bi bili nekad loši ljudi. Ali ne vjerujem da neko drugi radi drugačije od svih nas, koji ovdje danas sjedimo, ali mi smo kap u moru kad gledamo region. Znači, o svim ovim stvarima, kad se sastanete u Novom Sadu ili već gdje ćete, ja smatram da bi trebalo porazgovarati, uključivši i eksperte iz pojedinih oblasti. **Uz svo uvažavanje novinara i ovih ili onih, moraju naći objektivni profesori istorije svoje mjesto, moraju naći psiholozi, odnosno prije svega etnopsiholozi. Da se otvoreno kaže da mentaliteti proizvedeni na taj i taj način proizvode djelo takvo i takvo.** Da ne duljim više, koliko. Hvala.

Borka Rudić: Hvala lijepo. Vi ste dobili jedan materijal svi ovdje, gdje piše: Pregled mišljenja, prijedloga i preporuka za REKOM i neka od pitanja koja ste neka poitamja koja ste sad postavili, nalaze se u ovoj brošuri. Nismo imali dovoljno vremena da vam predložimo sve ono što je u vezi sa Inicijativom REKOM i sa budućim mandatom REKOM-a. Kad pročitate ovo, možemo se čuti. Ima jako puno materijala i na sajtu KoREKOM. U Radnoj grupi koja je dobila zadatak da napravi mandat REKOM-a sjede historičari, pravnici, sociolozi, psiholozi. Dakle, zastupljeni su ljudi svih struka, koji mogu svojim iskustvom i znanjem doprinijeti tome da se napravi mandat koji će odgovarati potrebama žrtava i svih osoba koje su doživjele kršenje svojih prava tokom ratova na prostorima bivše Jugoslavije. Sastav Komisije će biti koncipiran na takav način da se odaberu osobe koje su kredibilne u cijelom regionu, koje su humanisti, koji su stručni za ova pitanja o kojima smo i danas ovdje govorili. Ko se dalje javlja?

Zlatko Prkić: Ja sam Zlatko Prkić. Dolazim iz Vareša. Šta je REKOM? Ako kažemo samo jednu riječ, da je to informacija o vremenu gdje je nastala velika kriza (hajde da kažem) morala, ali možda je pametnije reći kriza čovjeka, čovjekovog ponašanja. Sad, danas, prvi put čujem na ovim konsultacijama, niko od stradalnika nije rekao: „Stradao je moj bošnjački narod. Stradao je moj hrvatski narod. Stradao je moj srpski narod. Moja je žrtva veća od tvoje žrtve. Ti si meni napravio to.“ A stradalnici rata su najranjivija populacija stanovništva, koja je proistekla iz

samog rata. E to je REKOM, jer na početku REKOM-a je bilo ovako što sam rekao. A danas mi sjedimo svi zajedno ovdje. Da malo potkrijepim. Jučer moj prijatelj, koji sjedi do mene, zove svoje udruženje i kaže: „Vi dolazite sutra u Zenicu. Vidite hoće li Zlatko da ide sa vama.“ Oni čitav dan pokušavaju da me nađu, nisu me mogli pronaći. Da vam kažem pošteno, zaboravio mobitel, ostao mi u kolima i čudim se ja što me niko čitav dan ne zove. Kad samo da provjerim šta je, nema mi mobitela. Odem do kola nađem, kad vidim koliko je poziva od Amira i Muriza da bi se došlo. Znači, REKOM čini svoje čudo. Stradalnici rata najbolje razumiju sami sebe. Bez razlike što je neko iz drugog naroda učinio njima samima. Kad sam došao iz zarobljeništva, izgubio sam preko 40 kilograma. I pošto je moja porodica, slijedom tih nekih ratnih događaja, otišla iz Vareša, nisam imao gdje. Još je bila zima. Tu noć sam prenoćio u hodniku, u jednoj zgradi. Gdje god otišli bio je nekad od mojih poznanika i prijatelja, bez razlike da li je to Hrvat ili Musliman, tada nije bilo nikoga. Sutradan idem ulicom, sigurno 20-tak puta su me legitimisali, te odakle si, pa ko si, pa šta si, dok nije naišla jedna Bošnjakinja kojoj u životu ama baš ništa nisam učinio dobro, ali nisam ni loše, a prije rata sam obnašao takvu funkciju gdje sam mogao mnogima pomoći i gdje sam pokušavao pomoći. Njoj nisam ništa pomogao. I ona mene zove... Vjerujte mi od te situacije sa tim zarobljavanjem, koja je meni vrlo teško pala, do tog vremena, ja sam jednostavno počeo da gubim likove koji su meni bili dragi. Jednostavno, nisam više mogao da se snađem. Čak tu djevojku tada nisam mogao ni prepoznati. Čudio sam se da ona baš živi u Varešu. A bila je udaljena od moje kuće odprilike 800 metara. Kada su me doveli kod svog oca, ja sam prvi put osjetio da su se oni meni obradovali. Prvo nisam smio, da vam kažem otvoreno, jesti. Uzeo sam samo malo. Imao sam nekih zdravstvenih problema. Tako da prekratim, morao sam ići i u bolnicu u Zenicu. Čak mi Hrvati (hoću da znate da sam Hrvat) kojeg smo smatrali da je bošnjački ekstrem, naređuje ljudima u Hitnoj pomoći da jedno mjesto oslobode da mene i voze me u Zenicu. Čovjeka izbacili iz kola da bih ja mogao otići. I onda čitav taj period ja nisam htio da odem iz Vareša. Smatrao sam da nisam ništa učinio nikome, a znao sam da su pojedinci iz mog naroda učinili bošnjačkom narodu ono što ne bi trebalo.

I zašto sam se priključio samom REKOM-u? Iz prostog razloga što sam vidio da je to jedna pokretačka snaga, koja će vratiti ugled i poštovanje, dobrosusjedskih, komšijskih odnosa među narode u ovoj mojoj zemlji. Ja se baš ne slažem u potpunosti kad pojedinci previše kritikuju kako ova država ne valja i kako od ove države neće biti ništa. Neće biti ako mi ništa ne poduzmemo. Ako ništa sami ne uradimo, ako mislimo da će neko nešto na tanjuru donijeti. Onda budite sigurni da od ove države neće biti ništa jer tada ne smatramo da je naša. Dokle god neko počne smatrati da je nešto njegovo lično i da će se on za to boriti, imamo šanse da ostvarimo one ciljeve i one ideje koje imamo.

Malo o čelnicima ovog našeg REKOM-a. Ma mene interesuje ko ima (oprostite mi, mi smo svi malo stariji, a ove dame neka izvinu) muda kao jedna Nataša Kandić da istupa sa onakvim stavovima i da mi počnemo sada sumnjati u nju? Hajde dalje. Hajde da govorimo o našoj Bosni.

Ko ima nešto da kaže protiv Dženane Karup-Druško? Ko ima pravo da nešto kaže protiv Borke? Ko ima pravo da nešto kaže protiv Anđelka? I svi se zaklanjaju za nekakva ljudska prava. A ja sa jedne sesije baš dolazim kući i mene supruga pita, pa kaže: „Zlatko, zar sebi možeš dozvoliti da ti jedeš sendvič, a da Nataša (Kandić) jede kavijar?“ Ja se nasmijem: „Odakle ti to?“ „Pa evo vidi“, kaže, „današnje novine već o tome pišu.“ Rekoh: „...meni bi bilo drago da svaki makar peti dan imam onako kako smo mi tada bili.“ Jer smiješno je da se toware nekakvi grijesi onome ko ni približno ništa nije to. I ako mi budemo šutili o takvim stvarima, onda stvarno je velika kriza morala kod nas.

Da ne bih ponavljao ovo što su ostali rekli, mislim da se sa većinom slažem. I naposljetku, stvarno mi je drago, idem sa jednim pozitivnim i lijepim utiskom i siguran sam da će nam biti daleko ljepše i bolje svima. A ovo što malo lutamo, shvatite vi da i u samoj kući gdje ima četiri-pet članova obitelji ne možemo imati svi ista mišljenja, iste stavove. To je već normalno i REKOM želi da postigne na jednom regionu jedan konsenzus interesa i stvari koje ćemo raspravljati. Niko ne želi da se to preko koljena prelomi, već da se da šansa da svako izrazi svoje mišljenje i želje. Malo sam bio duži. Oprostite mi.

Borka Rudić: Hvala, Zlatko. Je l' se javlja još neko? Ako se ne javlja niko, hoćemo li privoditi onda kraju ovo? Hvala vam lijepo. Veliko mi je zadovoljstvo bilo danas slušati vas. Pogotovu, slušati riječi podrške jednoj inicijativi u kojoj svi možemo dati svoj doprinos na način kako mi mislimo da treba i u skladu sa svojim potrebama i interesima. Mi ćemo nastaviti ovaj konsultativni proces, pozivaćemo vas na konsultacije koje se budu održavale na lokalnom, nacionalnom nivou i regionalnom naravno i na neka događanja koja će uslijediti u narednom periodu.

Ja ću sad najaviti dva velika događaja. Dakle, biće Regionalni forum o tranzicijskoj pravdi u septembru mjesecu u Zagrebu i Regionalni forum u Sarajevu 10. decembra 2010. na Dan ljudskih prava. To će biti završni forum o tranzicijskoj pravdi na kome će biti predstavljene dosadašnje aktivnosti i moći će se govoriti o modelu REKOM i o pokretanju kampanje za potpisivanje potpisa, odnosno prikupljanje milion potpisa koji će biti legitimitet za ulazak u parlamente i ispostavljanje zahtjeva prema vlastima u regionu da prihvate ovu inicijativu i donesu potrebne odluke. Ja se nadam da ćete svi u svojim sredinama, kao što je rekao Šaban Ibraković ili ko već, proširiti ideju REKOM-a, popularisati porebu za suočavanjem sa prošlošću kao jednim modelom zaliječenja rana koje su ostale kao posledica rata na prostoru bivše Jugoslavije. Isto tako da razjasnimo ovu dilemu oko važnosti. Svaka organizacija, bez obzira čime se bavi, jako je važna za REKOM i za ovu Inicijativu, da li u aspektu promoviranja ljudskih prava, promoviranja suočavanja sa prošlošću, individualiziranja zločinaca i zločina, da li u aspektu prikupljanja milion potpisa ili osiguranja javne podrške ovakvoj ideji. I na koncu i u aspektu vršenja pritiska na lokalne vlasti koje treba da donesu odluku o formiranju regionalne

komisije. Dakle, svi ste jednako važni i svi ste jednako dobrodošli u ovu Inicijativu i svaki vaš prijedlog biće sa velikom ozbiljnošću razmatran, jer više ljudi uvijek više zna i može pomoći da jedna ovakva ideja zaživi u praksi, a to je i krajnji cilj.

Sve vas sad pozivam da, ako niste riješili pitanje vaših troškova, da to uradite. Ukoliko ste dobili dovoljno informacija, da potpišete pristupnicu za REKOM i da idemo svi zajedno na ručak. Hvala još jednom.